

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук

Кафедра міжнародного та європейського права

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ВАРІАНТИ ПОКАРАННЯ ВИЩОГО КЕРІВНИЦТВА РОСІЇ ЗА
ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ ТА МЕЖІ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА»**

**«ENSURING THE ACCOUNTABILITY OF RUSSIA'S LEADERSHIP FOR
THE CRIME OF AGGRESSION: UKRAINE'S PREFERENCES AND
LIMITATIONS OF INTERNATIONAL LAW»**

Виконав: студент 2-го року навчання,
Спеціальності 081 Право
Біляк Василь Васильович

Керівник Бусол К. І.
кандидат юридичних наук, доцентка

Рецензент _____

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2025 р.

Київ – 2025

Декларація академічної доброчесності

2.

Я, Білек Василь Васильович, студент 2-го року навчання факультету правових наук, спеціальності 081 "Іprawo", адреса електронної пошти: v.biliak@ukma.edu.ua, підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему: "Варіанти покарання вищого керівництва Росії за злочин агресії: пріоритети України та межі міжнародного права" ("Ensuring the Accountability of Russia's leadership for the Crime of Aggression: Ukraine's Preferences and Limitations of International Law") виконана виключно академічною доброчесністю та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 - 3.1.6 Закону про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого є ознайомлений.

Підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є адекватною і готовою до перевірки. Здам на перевірку мої роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який час, у тому числі порівняти змісту роботи та оформлення звіту подібності за допомогою електронних систем. Дано згоду на архівацію моїх робіт в реєстраріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

"08" травня 2025 року

Василь БІЛЯК

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: ІСНУЮЧА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ТА РЕАЛІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	7
1.1. Характер російської агресії проти України та необхідність відповідальності за неї.....	7
1.2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо злочину агресії та її (не) релевантність для російсько-українського контексту.....	13
1.3. Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ВАРІАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИЦТВА ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Трибунал, створений під егідою ООН або регіональної організації.....	20
2.2. Трибунал створений багатосторонньою угодою між державами.....	36
2.3. Гібридний (інтернаціоналізований) національний суд.....	43
2.4. Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ, НЕЗАЛЕЖНО ВІД ЙОГО ФОРМАТУ.....	56
3.1. Причини необхідності міжнародної єдності у питанні створення Спеціального трибуналу.....	55
3.2. Імунітети вищих посадових осіб і формат майбутнього трибуналу.....	59
3.3. Законність заочного суду та підтримка держав.....	63
3.4. Легітимність.....	66
3.5. Нефективність переслідування Росії за злочини агресії національними судами.....	68
3.6. Висновки до розділу 3.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Агресивна війна, ніким не спровокована, Російської Федерації проти України, що розпочалася ще в далекому 2014 році в Криму та набула повномасштабного характеру у 2022 році стала явним прикладом тотального ігнорування норм міжнародного гуманітарного права та порушень основоположних принципів міжнародного права, зокрема заборони застосування сили до суверенітету й територіальної цілісності держав. Протягом значного часу, питання притягнення вищих посадових осіб держави агресора до відповідальності, за скоєні ними злочини агресії проти України, у всіх на слуху. При цьому, воно є настільки важким, що розібратись у способах відновлення справедливості є для мене викликом.

Злочин агресії є фундаментальним порушення міжнародного миру та безпеки, та відрізняється серед інших міжнародних злочинів тим, що є початком всього, є першочерговою руйнівною силою. Саме цей злочин є причиною виникнення інших злочинів, оскільки сам по собі акт агресії створює умови для масових порушень прав та свобод людини, вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, тощо. Підтвердженням цього є події незаконної анексії Криму та ескалація до повномасштабного вторгнення, які починались з порушення територіальної цілісності суверенної України, а по факту продовжуються несенням людських жертв, руйнуванням цивільної інфраструктури, масового переміщення населення без їхньої згоди, порушенням норм міжнародного гуманітарного права, тощо.

Наразі, існуючі механізми притягнення до кримінальної відповідальності, такі як Міжнародний кримінальний суд та Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй є певним чином обмежені, що беззаперечно створює перешкоди для притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності.

Відтак, при обранні теми магістерської роботи, я вирішив дослідити саме питання: «Варіанти покарання вищого керівництва Росії за злочин агресії: пріоритети України та межі міжнародного права».

Актуальність дослідження різних можливих варіантів забезпечення покарання за злочин агресії є надзвичайно важливим. Протягом роботи я буду здійснювати аналіз можливостей створення Спеціального міжнародного кримінального трибуналу для розгляду злочину агресії проти України, а також порівнювати вже існуючі механізми притягнення до відповідальності та буду встановлювати їх релевантність поточній ситуації України.

Науково-практичне значення цього дослідження полягає в тому, що за результатами його здійснення, деякі напрацювання можуть сприяти розробці конкретних правових механізмів або стратегій для притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності. У цій роботі я буду намагатись висвітлити головні етапи формування бачення варіантів забезпечення покарання та проаналізую їх, шляхом зіставлення з реальністю сьогодення. Дослідження цієї теми дасть змогу краще зрозуміти роботу міжнародних організацій та їх значення у російсько-українській війні.

Об'єктом дослідження є сукупність міжнародно-правових норм, а також можливі варіанти їх застосування або видозміни з метою забезпечення покарання вищого політичного та військового керівництва Росії за злочини агресії проти України.

Предметом дослідження є існуючі варіанти та механізми притягнення до відповідальності вищих посадових осіб Росії за злочини агресії проти України. У цьому контексті я предметно буду розглядати наявні прецеденти створення трибуналів та ефективність їх перейняття.

Метою дослідження є визначення та встановлення найбільш ефективного механізму притягнення до відповідальності за злочини агресії проти України, а також оцінка перспективи його створення.

Завданням дослідження є:

- дослідження чинних юрисдикційних обмежень Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії та можливості їх усунення;
- аналіз попередньо створених міжнародних трибуналів у контексті України та виокремлення релевантних заходів, що можуть бути використані для створення оновленого формату трибуналу;
- аналіз легітимності такого трибуналу;
- аналіз можливостей проведення судового розслідування та розгляду національними судами України щодо вищих посадових осіб Росії;
- виокремити та запропонувати найбільш дієвий спосіб забезпечення покарання.

РОЗДІЛ 1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: ІСНУЮЧА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ТА РЕАЛІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. Характер російської агресії проти України та необхідність відповідальності за неї.

Україна – не просто окремо взята держава в Європі, а символ боротьби та незламності. Саме таке поєднання слів чітко описує її багатогранну історію становлення, боротьби за незалежність та світове визнання.

Ще з заснування Київської Русі її території ставали центром уваги загарбників, які невпинно жадали заволодіти нею, переслідуючи корисливі мотиви та задоволення власних амбіцій. Не дивно, адже її клімат та географічне розташування на той час були одними з кращих у світі, що надавало окремого визнання її правителю. Час змінився, але бажання самоствердження окремих представників країн залишилось.

Типове уявлення про війни на полях бою змінилось. Усі питання вирішуються дипломатичними місіями в стінах міжнародних організацій, цивілізованим шляхом, приховано змінюючи світовий порядок, який формувався не одне століття. З еволюцією людства паралельно еволюціонували і міжнародні традиції права, які дедалі більше закріплювати принцип людини як найвищої соціальної цінності, а її безпека – беззаперечний шлях для майбутнього розвитку.

Ще з набуттям Україною незалежності Російська Федерація (далі – Росія) позиціонувала себе як «братський народ», який завжди підставить плече та допоможе у скрутну хвилину. Більше того, президентом Росії Володимиром Путіним неодноразово у своїх виступах вказувалось на те, що Росія та Україна це єдиний народ, який має одне історичне коріння та спільно розвивався [1].

На мій погляд, це така прихована ідеологічна політика, яка мала б схилити українське населення до думки, що тільки разом з Росією в Україні є шанс на розвиток та покращення рівня життя суспільства. В іншому випадку на неї чекав

би занепад [2]. При цьому, прояви такої політики важко було помітити звичайному пересічному громадянину, народженому та вихованому в душі комунізму, для якого Росія залишалась вірний другом, який ніколи не зрадить та не залишить у біді.

Результатом невпинного бажання Росії повернути втрачену федеративну частину «своєї» території стало просування відданих їй політиків до вищих органів державної влади, які вже за попередньо погодженим планом здійснювали ідеологічну політику [3]. Ба більше, проросійські засоби масової інформації в своїх ефірах часто наголошували на тому, що український народ є в безпеці, а тому відсутня необхідність у нарощуванні військ та виробництво зброї.

Згодом почалось повна економічна блокада України, шляхом підняттям тарифів на купівлю газу, тиск на торговельні відносини, тощо [4].

Як наслідок, діями окремих, а можливо й під реального тиском міжнародного співтовариства [5] Україна втратила ядерний статус, а у військових частинах відбулось обеззброєння, що супроводжувалось занепадом армії [6], створено умови за яких будь-яка держава в світі не мала б змоги дати відсіч у випадку порушення її територіальної цілісності. Тобто, фактично створено плацдарм для здійснення злочину агресії.

Події Євромайдану 2014 року [7] зруйнували ширму проросійської пропаганди, продемонструвавши небажання українського народу підкорятись. Об'єднавши сили у протестах, громадяни суверенної України чітко підкреслили своє бажання розвиватись у душі європейського демократизму, ставати частиною цивілізованого світу та бути по-справжньому незалежними. Після втечі четвертого Президента України, ситуація всередині країни стала неконтрольованою для східного сусіда.

Відтак, під кінець лютого 2014 року на територію Автономної Республіки Крим безперешкодно зайшли російські військові формування без розпізнавальних знаків (так звані – «зеленими чоловічками») [8], захопивши будівлю Верховної ради Автономної Республіки Крим та інші адміністративні будівлі. Заблокувавши всю урядову роботу, попередньо підготовлені

проросійські агенти почали проводити мітинги, спрямовані на підбурення кримського населення приєднатись до Росії, а тих хто не проявляв симпатію новій владі – притушували силою [9]. Під дулами автоматів провели так званий «референдум», а саме цивільне населення змушували голосувати про незалежний статус Криму, що в подальшому нібито дало Росії законні підстави приєднати його до складу Росії.

Іншими словами, всі ці події, названі так званим «референдумом» є суцільною маніпуляцією та спекуляцією, фактичною анексією півострова, за яким спостерігала вся міжнародна спільнота.

Через обеззброєння українські війська не мали змоги дати відсіч ворогу, тим більше в піку подій наглядно було продемонстровано в якому стані знаходилась армія. Відчувши безкарність, яка проявлялась у відсутності радикальної реакції міжнародного співтовариства та належного спротиву українського війська, зокрема через попередньо проведену політику обеззброєння, спецслужби Росії за схожим сценарієм окупували частину Луганської та Донецької областей.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало початком нового етапу агресії, більш відкритого та болючого.

Таким чином, агресія Росії проти України складається із двох фаз, а саме:

- протягом 2014-2021 років Росією здійснювались різні гібридні методи ведення війни, що проявлялись у використанні не регулярних збройних формувань, місцевих любителів російського миру, а також активно вели військову підтримку місцевих сепаратистів для дестабілізації ситуації в середині України;

- події повномасштабного військового вторгнення Росії на території України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. При цьому, Росію вже відкрито здійснювався повномасштабний наступ в напрямку Києва, використовувались регулярні військові формування та різні види озброєнь, переслідуючи єдину мету – демілітаризацію та «денацифікацію» України, хоча фактично йшлося про

спробу силової зміни чинної влади в Києві та остаточної окупації ряду української території.

Отже, агресія Росії проти України поступово розвивалася та трансформувалася від прихованої підтримки сепаратизму до відкритого повномасштабного вторгнення. Водночас, необхідно вказати, які саме злочини були вчинені під час кожного з періодів, що має велике значення для кваліфікації агресії.

Відтак, під час першої фази, Росією були вчинені наступні злочини:

- катування щодо проукраїнського населення – проросійські агітатори, силовики, агенти та збройні формування отримували інформацію щодо людей, які не відповідали симпатією до нового режиму, яку обов'язково передавали членам російських спецслужб. Після опрацювання такої інформації, як правило, людей викрадали та проводили з ними бесіди щодо зміни їх поглядів. У разі, якщо люди відмовлялися підтримувати російський режим, то їх піддавали численним тортурам, били або вбивали [10]. Такі дії попередньо чітко розроблялися, оскільки демонстрували силу нового режиму та здійснювали психологічний тиск на інше населення, наприклад за допомогою публічних страт спецслужби «попереджали» про необхідність визнання нової влади. Першим гучним вбивством стало викрадення Решата Аметова (вийшов з одиночним пікетом проти окупації півострова) в Криму, тіло якого знайшли через 12 днів [11].

- використання важкої артилерії щодо цивільного населення. Російські бойовики із застосуванням систем «Град», «Смерч» обстрілювали житлові райони Маріуполя. Обстріли проводились з метою залякування та демонстрації сили [12];

- здійснювалось сексуальне насильство щодо жінок та чоловіків [13];

- проведення публічного суду щодо проукраїнського населення, незаконно створеними органами в суддівській системі [14]. Як правило такі судилища проводились щодо людей, які не бажали приймати нову владу та брали участь у мітингах проти відокремлення Криму від України. Людей позбавляли права на захист, а сам судовий процес був показовим.

Наразі, точно не відома кількість загиблих людей внаслідок таких дій. При цьому, в історію надовго закарбуються події Іловайського котлу [15] та збиття пасажирського Boeing – 777 (рейс МН17) [16].

2014 рік для України та всього міжнародного співтовариства став роком демонстративного нехтування Росією всіма існуючими міжнародними нормами.

Що ж стосується періоду повномасштабного вторгнення, тобто за 2022р., то російськими військовослужбовцями вчинено ряд позасудових страт, зафіксовані тортури та жорстоке поводження з цивільним населенням. Наприклад, у селі Ягідне, Чернігівської області російські військовослужбовці утримували людей у підвальному приміщенні школи, без належних умов, протягом тривалого часу. Тобто, ігнорувались будь-які існуючі норми та принципи міжнародного гуманітарного права. Крім того, законом задокументовані численні випадки сексуального насильства, включаючи зґвалтування як жінок так і чоловіків [17].

Також зафіксовано масові депортації українських дітей до Росії [18], жертви серед дітей, атаки на цивільну інфраструктуру, включаючи медичні заклади, енергетичну інфраструктуру [19], тощо.

Отже, з початку повномасштабного вторгнення Росії змінилася динаміка та паттерни міжнародних злочинів. Наприклад, Слідчою комісією Організації Об'єднаних Націй підтверджено той факт, що російськими військовослужбовцями систематично здійснюється катування українських військовополонених [20]. Також зафіксовано, що у період з березня по серпень 2024 року Росією здійснено понад 8 масштабних атак на енергетичну інфраструктуру України, що призвело до виведення з експлуатації 73% теплових енергоблоків. Такі дії можуть свідчити про наміри військового керівництва Росії посіяти паніку та дестабілізувати внутрішню ситуацію в Україні, саме через форсування атак на цивільне населення та застосування показових тортур, страт, тощо. Щодо цілеспрямованих ударів по енергетичній інфраструктурі, то це окремо свідчить про наміри морально виснажити населення України.

Таким чином, враховуючи викладене, є підстави стверджувати наступне.

По-перше, Росія вторглася на територію незалежної України, тобто порушили її територіальний простір. Зокрема, почався активний наступ військ з території Донецької та Луганської областей. Відбулася спроба висадки десанту на околицях Києва з тимчасовою окупацією міст та сіл Київської області та активними бойовими діями в столиці. Виправданням такого наступу стала заява російського глави держави про початок «спеціальної військової операції проти нацизму» [21, хв. 01:04].

По-друге, наступ супроводжувався бомбардуванням українських міст та сіл балістичними та іншими видами ракет, зокрема уражено військові бази, аеропорти. Згодом, застосовувались численні удари по енергетичній інфраструктурі та цивільних об'єктах.

По-третє, в Чорному морі з території Криму на бойове чергування піднято російські підводні човни-ракетоносії, чим фактично встановлено блокаду українського узбережжя. Порти Одеси зупинили приймати міжнародні човни, у зв'язку з можливою небезпекою. Тобто, відбулась фактична ізоляція України в Чорному морі.

По-четверте, у Керченській протоці російським танкером захоплено кораблі ВМС України.

По-п'яте, Росія порушила угоду про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, ратифіковану Законом № 547-XIV від 24.03.1999 року, застосувавши чорноморський флот для окупації півострову.

По-шосте, Росія активно застосовувала дрони камікадзе «шахеди» з території Білорусі. Крім того, ряд об'єктів на території Білорусі були передані для фактичного розміщення російських військових формувань у разі необхідності здійснення неочікуваного нападу. Ба більше, білоруські аеродроми активно застосовувались для загрузки/ висадки десанту.

По-сьоме, у війну був залучений легіон найманців «Вагнер» під куруванням наближеної людини до Президента Росії Євгенія Прігожина. Тобто,

від імені Росії на територію України направлялись найманці, які вчиняли акти застосування збройної сили.

***

Таким чином, вказані вище факти свідчать про здійснення Росією злочинів агресії, тобто застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності щодо України, в спосіб не сумісний з Статутом Організації Об'єднаних Націй [22]. Зокрема, статтею 2 Статуту закріплена імперативна норма щодо утримання країн у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. При цьому, вторгнення Росії на територію суверенної України є фактичним порушенням принципу Статуту, оскільки не є ні актом самооборони, ні санкціонованим Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Крім того, 16 березня 2022 року Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй постановив обов'язкове рішення, яким зобов'язав Росію припинити будь-які військові дії на території України, а також вказав, що не існує жодних доказів на підтримку тверджень Росії про геноцид у східних регіонах України, які президент Росії використовує у якості виправдання такого вторгнення [23].

Отже, враховуючи положення статті 8 *bis* Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочинів агресії, ратифікованого Законом № 3909-IX від 21.08.2024 року, вказані вище акти мають кваліфікуватись як акт агресії, що за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

1.2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо злочину агресії та її (не) релевантність для російсько-українського контексту

Події I та II Світових воєн змусили міжнародне співтовариство переосмислити філософію правосуддя у частині притягнення міжнародних злочинців до відповідальності за скоєні ними злочини. Після панування ультра правої політики нацизму, кожна постраждала сторона вимагала належного покарання винуватців. Водночас, не зрозумілим було яка країна має здійснювати правосуддя, хто наділений правом притягати до відповідальності та якою мірою має застосовуватись така відповідальність.

Відсутність єдності зумовило виникнення судження щодо створення спеціального трибуналу, до якого входили представники різних країн. По суті, це було вимушене рішення задля задоволення інтересів всіх. При цьому, такий трибунал був тимчасовим та мав вузьку юрисдикцію, а саме: займався розслідуванням воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочинів агресії.

Протягом Холодної війни питання щодо створення постійнодіючого органу, який за своїм змістом відповідав би колись створеному трибуналу не піднімалось.

Натомість, події в Руанді та Югославії знову відновили дискусію щодо необхідності у створенні міжнародного органу, юрисдикція якого б поширювалась на розслідування «найбільш тяжких злочинів».

17 липня 1998 року на конференції зі 160 держав було засновано на основі договору (Римського статуту) постійнодіючу установу – Міжнародний кримінальний суд. Враховуючи події Холодної війни, процеси деколонізації, події розпаду колишньої Югославії, а також фундаментальні принципи, закладені в основу міжнародного кримінального судочинства, передбачалося, що Міжнародний кримінальний суд матиме повноваження розглядати всі чотири основні міжнародні злочини. При цьому, окремими країнами, які володіють великим авторитетом, чинився опір щодо цього. Як результат, юрисдикція суду щодо найбільш політично значимого та чутливого питання, злочину агресії, є обмеженою, що фактично вказує на складність її застосування.

Варто зауважити, що суд не заміщає національний суд, а тільки доповнює його, зокрема, він може здійснювати розслідування тільки у разі, якщо національні суди не здійснюють таке розслідування.

Римським статутом [24], серед іншого, встановлено виключну юрисдикцію суду щодо злочинів геноциду, проти людяності, агресії та воєнних злочинів. Водночас, якщо у випадках розслідування та притягнення до відповідальності винних за злочини передбачені статтями 6, 7, 8 Римського статуту не виникає жодних питань, то у випадку притягнення до відповідальності за злочин агресії є значне поле для дискусій.

Злочин агресії довгий час виносили поза межі ієрархічного рівня вказаних вище злочинів. Агресія розглядалась як злочин державного рівня, тобто таке, що здійснюється не конкретною особою, а державою в цілому. Натомість, після Кампальської конференції 2010 року прийнято рішення внести поправки до Римського Статуту.

Відтак, на річницю створення Міжнародного кримінального суду 17 липня 2018 року до статуту було включено визначення поняття злочину агресії, а саме злочин агресії означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Відповідно до частини другої статті 8 Поправок акт агресії означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є

результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із-застосуванням сили на території іншої держави або її частини;

b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

c) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;

e) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

g) направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівноцінно переліченим вище актам або її істотній участі в них.

На відміну від інших злочинів, юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії поширюється тільки на ті держави, які фактично вчинили такий злочин через один рік з моменту ратифікації поправок чи ратифікації Римського статуту разом Кампальськими поправками, але у будь-якому випадку не раніше 17 липня 2018 року. Крім того, Міжнародний кримінальний суд матиме юрисдикцію, якщо і потерпіла сторона (наприклад, Україна), і держава-агресорка (наприклад, Росія) є учасницями і Римського статуту і Кампальських поправок до нього. Варто констатувати, що Росія до цього часу не ратифікувала Римський статут, не кажучи вже про внесені до нього поправки. Відтак, юрисдикція Суду саме щодо злочину агресії, на відміну від трьох інших міжнародних злочинів на неї не поширюється.

Проте, в 2014 році Україною вже ефективно було здійснено спробу щодо надання Міжнародному кримінальному суду юрисдикції щодо злочинів, передбачених статтями 6, 7, 8 Римського статуту на підставі статті 12, надавши останньому спеціальну юрисдикцію [25]. Ба більше, Україна здійснювала дієве співробітництво, надаючи без будь-яких затримок необхідну інформацію та докази, що підтверджували факти вчинення злочинів Росії.

Ще у 2017 році прокурором Міжнародного кримінального суду у Звіті наведено суттєві аргументи на підтримку твердження щодо існування міжнародного збройного конфлікту на території України вчиненого Росією [26]. Прокурором за основу взято визначення збройного конфлікту, яке лягло в основу кваліфікації під час Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, вчинених на території колишньої Югославії з 1991 року, зокрема в пункті 70 Рішення щодо клопотання захисту про проміжну апеляцію щодо юрисдикції, винесеного Апеляційною палатою міжнародного трибуналу вказано, що збройний конфлікт існує завжди тоді, коли застосовується збройна сила між державами та коли застосування такої сили є тривалим між державою (ту, на яку напали) та організованою збройною групою або між організованими збройними групами.

Відтак, прокурором підтверджено, що з 14 липня 2014 року (збиття АН-26 у Луганській області [27]) разом з неміжнародним збройним конфліктом на Сході України мало місце і міжнародний збройний конфлікт.

Крім того, в 2016 році Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду визнав, що присутність Росії в Криму становить окупацію, а отже, міжнародний збройний конфлікт.

Водночас, за схожим сценарієм в даній ситуації не вдасться знову визнати юрисдикцію, оскільки внесеними поправками чітко декларується імперативна норма, яка забороняє здійснювати судом юрисдикцію щодо злочину агресії, у зв'язку з тим, що він вчинений громадянами або на території держави, яка не є учасницею Римського статуту.

Україна з 01.01.2025 року стала повноправною державою-учасницею Римського статуту (ратифіковано 21.08.2024 року), але датою набранням чинності ратифікованих поправок є 25.10.2025 року. Навіть якщо гіпотетично уявити, що Росія також стане державою-учасницею, її ратифікація не має відповідно до статті 11 зворотної дії у часі. Крім того, положення частини п'ятої статті 15 поправок слід розуміти у зв'язку з Резолюцією, якою активізується юрисдикція суду, вказуючи, що будь-який спосіб притягнення до здійснення юрисдикції через статтю 12 Римського статуту повинен проходити через беззаперечне прийняття поправок щодо злочину агресії як державою – агресором (цей випадок мало ймовірний), так і державою, яка зазнала нападу.

З іншої сторони, відкритим питанням залишається передача Радою безпеки ООН цієї ситуації прокурору Міжнародного кримінального суду, згідно з статтею 15 Римського статуту, що також видається неможливим з огляду на право вето члені Ради Безпеки ООН. Із високою ймовірністю, у випадку голосування щодо України, Росія, Китай і нинішня адміністрація США скористаються цим правом.

Рада безпеки ООН є одним з головних органів, який наділений виключними повноваженнями приймати рішення, які підлягають обов'язковому виконанню. Метою створення цього органу є підтримання міжнародного миру та безпеки. Іншими словами, це орган, який намагається мирним шляхом припинити конфлікти всередині організації між її членами. Її склад формується з п'яти постійних членів, які мають право вето та 10-ти непостійних членів, які обираються строком на два роки. Одним з постійних членів є зокрема, але не виключно, Росія.

Постійні члени, які наділені правом вето, по суті мають виключну можливість блокувати рішення, незважаючи на потенційну більшість голосів «за». Відтак, будь-яка резолюція щодо надання юрисдикції Міжнародному кримінальному суду розслідувати злочин агресії на території України за наявності Росії, як держави-агресора та постійного члена наділеного правом вето є недієвою.

***

Таким чином, станом на травень 2025 року, Міжнародний кримінальний суд не може здійснювати свою юрисдикцію щодо ймовірного злочину агресії російського керівництва проти України.

1.3. Висновки до розділу 1

З точки зору Римського статуту Міжнародного кримінального суду, дії Росії на території України, мають всі визначені Статутом ознаки злочину агресії. Водночас, якщо порівнювати з трьома іншими міжнародними злочинами, а саме геноцидом, злочином проти людяності та воєнних злочинів, юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії у контексті наявної російсько-української війни є суттєво обмеженою, що створює значні труднощі у притягненні винних до відповідальності. Це пояснюється тим, що Росія не ратифікувала Римський статут, а відтак і Кампальські поправки до нього, які і регулюють умови здійснення юрисдикції.

Таким чином, хоча юридично і фактично дії Росії на території України мають кваліфікуватися як злочин агресії, юрисдикція Міжнародного кримінального суду саме щодо цього злочину не поширюється на нього через відсутність ратифікації з боку держави-агресорки. Отже, це унеможлиблює притягнення до відповідальності вище політичне та військове керівництво Росії до відповідальності саме через Суд.

РОЗДІЛ 2. ВАРІАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИЦТВА ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Трибунал, створений під егідою ООН або регіональної організації

Останнім часом на порядку денному досить жваво обговорюється питання притягнення вищих посадових осіб Росії до відповідальності за злочин агресії на території України через міжнародний трибунал, який потенційно міг би бути створений під егідою Організації Об'єднаних Націй [28].

Функціонування потенційного трибуналу саме під куранням міжнародних організацій надає його окремій легітимності та визнання. Зокрема, притягнення до відповідальності винних за скоєні злочини буде розглядатись не як безпрецедентне «судилище», а суд у всіх його «правильних» розуміннях, тобто з урахуванням всіх можливих принципів судочинства, рівності сторін, права на захист, тощо. У іншому ж випадку, зрозумілим та цілком логічним буде звинувачення України в упередженості, що дає окреме поле для дискусій, які не потрібно породжувати.

Такий трибунал був би справедливим та виправданим з огляду на те, що його головною метою є притягнення винних до відповідальності за скоєні злочини та відновлення міжнародного миру, що відповідає принципам та меті Статуту Організації, а не навпаки.

Повномаштабне вторгнення Росії на територію України перевернуло все міжнародне співтовариство з ніг на голову. Ніхто не міг повірити у такі діїства. Крім того, численні факти порушень були задукоментовані та оприлюднені через онлайн месенджери, що не могло залишитись безкарним.

Саме тому, для забезпечення ефективного документування та освітлення всіх реальних подій того часу Радою Організації Об'єднаних Націй з прав людини у березні 2022 році було створено незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні [29]. Її повноваження та головна мета

полягала у розслідуванні всіх ймовірних порушень прав людини та порушень міжнародного гуманітарного права, а також і інших злочинів, що стосуються агресії. Таке розслідування було ще зумовлено тим, що світ повинен був бачити реальні діяння та розуміти всю серйозність даної ситуації для уникнення будь-яких бюрократичних баталій щодо необхідності здійснення превентивних дій для запобігання розширенню таких порушень. Наразі мандат, тобто повноваження комісії щодо розслідування порушень, є чинним та остання активно продовжує документувати всі звірства агресора [30].

За період з березня 2022 року по 2025 рік комісією документувались та продовжують документуватись численні порушення, відбувається їх акумуляція, незважаючи на відсутність дієвого механізму притягнення винних до відповідальності. Така робота є вкрай важливою та необхідною, а її важливість важко переоцінити. Хоча наразі й відсутній дієвий механізм притягнення винних до відповідальності, така робота закладає підґрунтя для здійснення майбутнього правосуддя.

Результати роботи такої комісії оформлюються у вигляді звітів, які за своїм змістом є «збірником» задокументованих злочинів, які можуть потенційно використовуватись Спеціальним трибуналом у якості належних доказів, що дають змогу встановити об'єктивну картину дій. Зокрема, у Звіті за 2025 рік комісією задокументовано численні випадки вчинення злочинів проти людяності. Враховуючи характер роботи такої комісії, нею проаналізовані фактори вчинення таких злочинів та надано рекомендації щодо необхідності притягнення винних до відповідальності, а також встановлено необхідність запобігання вчинення подібних злочинів у майбутньому. Іншими словами можна стверджувати, що фактично комісія з огляду на міжнародні стандарти та норми зафіксувала порушення, яке підлягає кваліфікації як таке, що здійснене проти людяності [31].

Цілком логічним за таких обставин було б прийняття Радою безпеки Організації Об'єднаних Націй резолюції щодо створення Міжнародного трибуналу, що входить до її повноважень з огляду на наступне.

По-перше, як вже було сказано, головна ціль Ради Безпеки є підтримання міжнародного миру та безпеки, тобто це і є її головними повноваженнями. Крім того, масові порушення прав людини, міжнародного гуманітарного права та інші порушення, що стосуються агресії Росії на території України є такими, що порушують міжнародний мир та безпеку. Іншими словами, Росія нехтує всіма міжнародними правилами, а Рада Безпеки все ігнорує. Така реакція становить доволі серйозну загрозу, оскільки може призвести до ескалації України, повного винищення та деескалації регіону, що потягне за собою певні гуманітарні наслідки. Саме тому створення трибуналу і видається логічним саме за підтримки Ради Безпеки, оскільки це один з можливих заходів, які вона може вжити в силу її повноважень.

По-друге, Рада Безпеки має досить широкі повноваження згідно Статуту. До яких включається і можливість вжиття необхідних (доступних) заходів для забезпечення миру та безпеки. Крім того, створення трибуналу для Ради Безпеки не є новим механізмом, оскільки у минулому вже активно використовувався, наприклад при розслідуванні злочинів на території Югославії та Міжнародного трибуналу щодо Руанди. Це прямо характеризує членів ради як такі, що з огляду на політичну пересторогу бажують зберегти нейтральність, очікуючи на реакцію міжнародного співтовариства. При цьому, механізм як домогтися справедливості та покарати винних вже існує, потрібно тільки його реалізувати.

По-третє, створення трибуналу саме через резолюцію Ради Безпеки буде вказувати та означати легітимність та визнання міжнародним співтовариством. Враховуючи світову підтримку, розслідування злочинів буде проходити прозоро та ефективно. Ба більше, питання щодо справедливості потенційно винесеного рішення навіть не буде обговорюватись, оскільки наразі до Ради Безпеки висловлюється глибока довіра іноземних держав. У зв'язку з чим, рішення такого трибуналу буде мати обов'язкову силу не тільки для України, а й держав-членів Організації Об'єднаних Націй відповідно до статуту організації.

По-четверте, потенційне створення трибуналу може змусити вищих посадових осіб Росії відмовитись від вчинення ними злочинів. Трибунал у цьому

контексті буде діяти як символ невідворотного покарання, що з всіма майбутніми неправомірними діями буде тільки підсилюватись.

Таким чином, враховуючи те, що міжнародною комісією здійснено фіксації ряду порушень на території України, які знайшли своє відображення у Звітах, а також з огляду на повноваження Ради Безпеки, що корелюють з метою її створення, прийняття резолюцію щодо створення трибуналу є цілком обґрунтованим та необхідним кроком в сучасних реаліях.

Розділом VII Статуту встановлені дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії. У відповідності до статті 39 Статуту Рада безпеки безпосередньо наділена повноваженням визначати існування факту агресії, загрози миру та самостійно вирішувати які превентивні заходи треба здійснити, для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. З огляду на це, вона може надавати рекомендації або вжити необхідних заходів, які не пов'язані із застосуванням збройної сили. Що стосується надання рекомендацій, то це є неефективний механізм в умовах задокументованих злочинів незалежною комісією, зокрема і через те, що рекомендації комісії з 2022 року не виконуються Росією. Тобто, фактично виникла така ситуація, що міжнародна комісія бачить ці порушення, у звітах надає рекомендації щодо їх усунення, закликає сторін до припинення здійснення порушень, міжнародне співтовариством все бачить та розуміє, але жодних активних дій не чинить, тільки декларативно засуджує, що в контексті забезпечення миру та безпеки видається іронічним.

Крім того, статтею 42 Статуту встановлено, що якщо вжиті заходи є недієвими (наприклад, економічні санкції, розрив дипломатичних відносин, тощо), то вжиття інших заходів, які будуть більш ефективними для відновлення миру та безпеки є виправданим. До таких заходів і відносить застосування сили, зокрема повітряними, морськими, сухопутними силами в межах, які будуть достатніми для відновлення миру і безпеки. У той же час, враховуючи доволі складу політичну обстановку та реальну необхідність реакції на вчинювані злочини агресії на території України єдиним можливим варіантом притягнення винних до відповідальності видається застосування більш лояльного заходу, але

який буде ефективним та дієвим – прийняття Радою Безпеки резолюції. Потенційно зміст такої резолюції міг би затверджувати статут відповідного міжнародного трибуналу. Особливу увагу слід звернути на те, що такий трибунал не буде суперечити Статуту Організації Об'єднаних Націй, оскільки Рада має відповідні повноваження та законодавчі можливості для цього.

Щодо мандату такого трибуналу, то він полягав би у здійсненні повного, неупередженого, ефективного розслідування злочинів вчинених на території України, встановив би об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок та зміг би притягнути винних до відповідальності за злочин агресії, та інші міжнародні злочини, включаючи злочини проти людяності (факт вчинення яких неодноразово знаходив своє відображення у Звітах міжнародної комісії), воєнні злочини, тощо, які були вчинені за весь час на території України. Створення такого трибуналу зафіксувало б позицію співтовариства щодо бажання забезпечити покарання, сприяючи таким чином відновленню миру та безпеці.

Сама по собі ідея створення міжнародного трибуналу не є новою в історії та практиці Організації Об'єднаних Націй. Схожий правовий механізм вже застосовувався Радою Безпеки, зокрема прийняття резолюції 827 щодо офіційного заступання Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року.

Створення такого трибуналу було безпрецедентним у сфері міжнародного кримінального судочинства та продемонструвало готовність Ради Безпеки виконувати та забезпечувати головну мету – захист миру та безпеки міжнародного співтовариства. Така резолюція демонструвала готовність притягати винних до відповідальності, оскільки ця тема досить гостро вимагала суспільством. Всі ждали відновлення справедливості не декларативно, а фактично.

Збройні конфлікти на території колишньої Югославії були надзвичайно страшними та руйнівними [32]. Всю територію охопив тотальний терор, беззаконня та бездіяльність правоохоронних органів. Цивільне населення

піддавалось численним злочинам прямо на вулицях, що і потягло за собою настання численних втрат. Найбільшою втратою, яка на той момент не мала прецедентів стало масова евакуація цивільного населення в інші спокійні регіони, залишаючи свої домівки, побут, тощо. Мільйони людей змушені були покидати все, щоб врятувати себе, у пошуках кращого життя вони шукали притулку на території сусідніх держав. Усвідомлюючи всю серйозність ситуації Організація Об'єднаних Націй звернулась до міжнародного співтовариства та винних у злочинах із закликом щодо необхідності дотримання норм міжнародного гуманітарного права, включаючи закони та звичаї війни. Організація засуджувала будь які дії, що призводили до ескалації насильницьких дій та порушення миру і безпеки у регіоні.

Як наслідок, для документування всіх вчинюваних злочинів на території колишньої Югославії, а також для відображення міжнародному співтовариству об'єктивної картини даної ситуації та для неупередженого, повного дослідження причинно-наслідкового зв'язку Організацією створена незалежна спеціальна комісія, яка б мала це все здійснювати [32]. До складу комісії увійшли міжнародні експерти та спеціалісти у галузі гуманітарного права, які мали бездоганну ділову репутацію та були визнані країнами членами Організації, що надавало окремої легітимності такій комісії. У результаті роботи якої, було задокументовані численні факти вчинення злочинів на території колишньої Югославії, зібрано докази, проведено ретельний аналіз зібраних доказів, що знайшло своє відображення у складеному висновку комісії. Якщо проводити аналогію з комісією, яка діє зараз на території України, то такий висновок так само є по суті збірником доказів порушень у сфері гуманітарного права, а також інших фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права, що регулюють поведінку під час збройних конфліктів. Підготовлений звіт було представлено Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй для розгляду та прийняття рішення по суті.

У свою чергу, остання ознайомившись зі змістом звіту, та усвідомлюючи ситуацію, яка склалась на території Югославії ухвалила важливу резолюцію, про

яку я зазначав вище. Цією резолюцією було офіційно засновано Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, з одночасним затвердженням статуту такого трибуналу, який був основним документом, що визначав повноваження, діяльність та інші адміністративні питання такого трибуналу. При цьому, таким статутом чітко було окреслено юрисдикцію трибуналу, а також встановлено всі деталі щодо збору доказів, процесуального розслідування, проведення судових засідань, тощо. Зрозуміло ж, що підставою для ухвалення такої резолюції та створення трибуналу стали можливими завдяки положенню розділу VII Статуту Організації Об'єднаних Націй, яким Раді Безпеки надаються широкі повноваження вживати всі необхідні заходи для підтримання та відновлення міжнародного правопорядку, миру та безпеки у випадках існування реальної йому загрози, що повністю відповідало ситуації на території колишньої Югославії.

Головною метою створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії було реальне притягнення винних осіб у вчиненні ряду серйозних злочинів, таких як воєнні злочини, порушення міжнародного гуманітарного права, тощо, на території Югославії в період збройного конфлікту. Заснування цього трибуналу було доволі знаковим з огляду на те, що такий трибунал був безпрецедентним у історії (став першим міжнародним кримінальним трибуналом) створеним після Нюрберзького та Токійського трибуналів. Ще його знаковість також полягала у тому, що вперше прямо у його статуті знайшло своє відображення положення про те, що офіційна посада обвинуваченого, незалежно від її рівня та значущості жодним чином не звільняє таку особу від кримінальної відповідальності за вчинені злочини. У цьому контексті не брались до уваги наявність персонального або функціонального імунітетів, що фактично надавала такому трибуналу дієвості та реальної можливості здійсненню правосуддя. Крім того, прямо встановлювалось, що службове підпорядкування особи не може розглядатись як підстава для пом'якшення покарання особи у випадку визнання його винним у вчиненні злочинів. Іншими словами, цим положенням всіх урівняли на одним рівень, чим і

забезпечили дотримання принципу рівності перед законом та зруйнували ширму, якою нібито прийнято було вважати, що в силу свого службового становища можна уникнути кримінальної відповідальності за вчинені злочини. Таке як правило обґрунтовували тим, що імунітет в першу чергу наданий для виконання посадових обов'язків, а не для вчинення злочинів. Отже, символічно, але саме цей трибунал вперше закріпив доволі важливий прецедент по боротьбі з безкарністю. Політична ситуація у той момент була інша, і політичні вектори на території колишньою Югославії та Ради Безпеки не перетинались, але це є значний приклад, ряд дій з якого Україна може використати для реального забезпечення відповідальності винних.

Крім того, вперше було закріплено принцип командної відповідальності. Згідно з цим принципом військові та цивільні керівники, які обіймали посади, що надавали їм вирішальний вплив для прийняття рішень на полі бою, ситуацію та дії підлеглих, підлягали притягненню до відповідальності за умови, що буде доведена їх бездіяльність. Фактично зруйновано домінуючу на той час позицію щодо неможливості притягнення до відповідальності політичне та військово керівництво через наявний у них імунітет, що не давав змоги притягувати їх до відповідальності за скоєні під їхнім безпосереднім куруванням злочинних діянь, що за кваліфікацією є грубими злочинами. Навіть за умови не надання ними безпосередніх наказів щодо вчинення таких дій, але маючи при цьому таку змогу це кваліфікувалось як злочинна недбалість, що не давало можливості виникненню дискусій щодо можливості притягнення таких осіб до відповідальності. Отже, саме цей трибунал став знаковим, та закріпив також і принцип відповідальності керівників безпосередньо за вчинені їхніми підлеглими злочинних діянь.

До речі, розуміння способів, якими обґрунтовувались повноваження окремих посадових осіб впливати на ситуацію і для України є теж вкрай важливими. Зокрема, бралось до уваги не тільки політичне становище, а й безпосередня участь у злочинах.

Також схожим трибуналом, який був створений на підставі резолюції Ради Безпеки, а саме резолюції № 977 [33] є Міжнародний трибунал щодо Руанди. Причинами створення цього трибуналу була необхідність у забезпеченні покарання винних осіб у злочинах геноциду та інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених на території Руанди у 1994 роках.

Щодо історичного контексту, то на території Руанди досить довгий час існувало протистояння між двома основними етнічними групами – хуту та тутсі. Піковою позицією такого протистояння стали події 1994 року, коли відбувались акти геноциду, внаслідок яких загинуло багато людей (відсутні точні відомості кількості загиблих, однак вважається, що їх було більше сотні тисячі осіб). Злочин геноциду не був єдиним, масові зґвалтування, вбивства, знущання над цивільними, тощо [34]. Крім того, було збито літак, на якому у той час знаходився чинний президент Руанди (точно не відомо, але вважалось, що він був одним з лідерів хутів), що і стало каталізатором ескалації конфлікту, після чого масово почались розправи над цивільним населенням, зокрема над етнічною меншиною тутсі. Протягом протистояння здійснено чимало злочинів.

За схожим сценарієм, який я описував вище щодо подій на території колишньої Югославії, де також було зафіксовано численні порушення міжнародного гуманітарного права, для об'єктивного дослідження поточної ситуації в Руанді, а також повного та всебічного з'ясування всіх обставин, було прийнято рішення створення незалежної міжнародної комісії, головним завданням якої було документування всіх порушень. Експертами комісії була проведена глибока робота над дослідженням наявних доказів, можливості кваліфікації дій як порушень міжнародного гуманітарного права, а також відібрали свідчення очевидців щодо злочинів, які були вчинені [35]. За результатами роботи складено висновок у формі звіту та направлено на розгляд Раді Безпеки для прийняття рішення по суті ситуації. Також було сформовано чіткі рекомендації щодо необхідності зупинення вчинення порушень, які були адресовані як міжнародній спільноті так і керівництву Руанди, з метою недопущення подібного у майбутньому.

З метою розслідування злочинів геноциду щодо африканського населення, Радою Безпеки створено Міжнародний трибунал щодо Руанди. Головною метою та причиною створення такого трибуналу було неупереджене розслідування злочинів, які найчастіше вчинялись щодо етнічної групи тутсі. Протягом роботи трибуналу до відповідальності притягнули не тільки безпосередніх виконавців злочину (осіб, які фактично здійснювати акти геноциду), а й вищих посадових осіб, які в силу займаної посади мали вплив на ситуацію та своїми наказами/діями могли зупинити звірства. Так, у межах трибуналу притягнуто до відповідальності керівників медіа «вільне радіо і телебачення тисячі пагорбів» [36] (було доволі суттєвим і надважливим засобом), яке транслювало расистську ідеологію та закликало здійснювати насильство проти тутсі. Фактично, трибунал продемонстрував чітку позицію щодо забезпечення покарання всіх винних, не враховуючи наявності імунітету.

Таким чином, враховуючи вже існуючі правові механізми створення міжнародних трибуналів та притягнення вищого політичного керівництва до відповідальності за скоєні злочини, а також наявні прецеденти щодо притягнення вищих посадових осіб та військового керівництва держав до відповідальності за злочини, вчинені їхніми підлеглими або за їх власну злочинну недбалість, притягнення Президента Росії Володимира Путіна та інших високопоставлених офіційних осіб до відповідальності цілком гіпотетично та юридично є можливим. Сам по собі факт існування вже дієвих механізмів дає право говорити, що забезпечити реальну відповідальність є необхідністю для відновлення порушеного миру.

Водночас, потрібно зважати на те, що Росія, як постійний член Ради Безпеки має право вето на прийняття будь-якої резолюції, що означає її можливість заблокувати будь-якої резолюції, яка стосується створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо України та фактично ставить під сумнів дієвість рухатись у напрямку створення трибуналу за існуючими механізмами. Саме наявність у неї права вето суттєво ускладнює та ставить під питання дієвість таких спроб у контексті будь-яких питань, що зачіпають її

інтереси. Оскільки існуючі трибунали створювались саме на підставі резолюції Ради Безпеки, це створює суттєві труднощі на шляху до реалізації механізму саме через Раду. Відтак, пошук альтернативних способів залишається актуальним.

Іншим потенційним альтернативним способом притягнення вищих посадових осіб Росії до відповідальності за злочини агресії на території України видається ініціювання створення міжнародного трибуналу не через Раду Безпеки, де агресор має право вето, а через резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Незважаючи на те, що така резолюція не буде мати обов'язкової юридичної сили, на відміну від резолюції Ради Безпеки, проте вона має доволі велику політичну вагу та сигналом для всього міжнародного співтовариства щодо необхідності єднання для створення міжнародних судових механізмів.

Генеральна Асамблея однозначно є одним з головних органів Організації та складається з 193 членів, кожен з яких має не більше 5 (п'яти) представників. До її повноважень належить обговорення будь-яких нагальних питань, що стосуються міжнародного миру і безпеки в межах Статуту. Крім того, у разі необхідності вона може надавати рекомендації не тільки Раді Безпеки (яка в силу Статуту є центровим органом, який мав би забезпечувати міжнародний правопорядок та мир), а й безпосередньо державам-членам Організації щодо нагальних питань. Саме цей фактор і надає їй надважливої ролі у формуванні міжнародної думки, особливо у випадках, коли Рада Безпеки не може віднайти порозуміння.

У той же час, враховуючи численні факти злочину агресії Росії, відображені у Звітах незалежної комісії, а також рекомендації такої комісії щодо вчинення дій для запобігання злочинів, Генеральна Асамблея може рекомендувати Раді Безпеки звернути увагу на ситуацію та прийняти рішення щодо створення міжнародного трибуналу. Такі рекомендації не мають імперативного характеру і не є обов'язковими до виконання. Відтак, Рада Безпеки може взяти до уваги питання створення трибуналу або ні.

Крім того, навіть якщо Рада Безпеки прийме резолюцію щодо створення такого трибуналу, Росія як постійний член накладе на нього право вето, що вказує на недієвість такого механізму.

При цьому, статтею 22 Статуту чітко встановлено, що Генеральна асамблея окрім надання рекомендацій має право у разі необхідності засновувати допоміжні органи, які вона вважатиме за потрібне для здійснення своїх функцій. Тобто, теоретично видається можливість створення міжнародного трибуналу щодо злочинів агресії Росії на території України не на підставі резолюції Ради Безпеки, а як допоміжний орган Генеральної асамблеї, який мав би мандат на здійснення розслідування та відновив би міжнародний правопорядок.

Враховуючи специфіку голосування, зокрема те, що рішення Генеральною асамблеєю приймається більшістю голосів, а у випадку питань миру і безпеки двома третинами від кількості всіх членів, а також те, що одна країна має один голос, Росія не мала б можливості накласти вето на таку резолюцію. Відтак, застосування такого механізму видається дієвим способом.

Якщо розглядати це питання з точки зору бюрократичних процесів, то логічним було б подання представниками України проекту резолюції на розгляд третьому комітету по правам людини Генеральної асамблеї, який здійснив би його аналіз та склав обґрунтований висновок щодо його доцільності. У подальшому, після погодження проекту комітетом, він вноситься до порядку денного на пленарне засідання, де вже всі члени приймають рішення щодо необхідності у його прийнятті.

Враховуючи медійну підтримку України більшістю членами Генеральної асамблеї, існує висока вірогідність, що резолюцію буде прийнято. У той же час, не потрібно виключати інший розвиток подій.

Єдиний виняток щодо прийнятої резолюції полягає у тому, що вона за своїм юридичним змістом не бути мати імперативного характеру до держав автоматично, так як із резолюцією Ради Безпеки.

Варто також зазначити, що створення трибуналу під егідою Організації Об'єднаних Націй буде мати більше міжнародне визнання та легітимність ніж,

наприклад, розслідування національними судами зокрема через відсутність підстав вважати порушення принципу безсторонності та справедливості. Крім того, не буде ставитись під сумнів обґрунтованість рішення такого трибуналу, зокрема через його розгляд досвідченими суддями, які розуміють міжнародні процесуальні стандарти та обираються з представників суддів країн членів.

Ще одним цілком реалістичним способом створення Міжнародного кримінального трибуналу є його заснування за угодою України та регіональної організації, наприклад Ради Європи. Остання, як одна з провідних регіональних організацій в світі має доволі великий авторитет та займається захистом прав людини, демократії та верховенства права [37]. На мою думку, укладення такої угоди дало б потенційному трибуналу значну світову підтримку, високу легітимність та можливість функціонувати. Такий підхід міг би дозволити уникнути будь-які перешкоди Росії, наприклад право вето у Раді Безпеки та створити новий дієвий механізм притягнення винних до відповідальності за вчинені злочини.

Рада Європи це типова європейська регіональна організація, яка об'єднує багато різних країн на засадах дотримання спільних цінностей демократичного розвитку, прав людини та верховенства права. Її метою є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Саме завдяки своєму доволі великому авторитету вона відіграє важливу роль у формуванні єдиного правового та культурного простору у світі у дусі, що людина це найвища соціальна цінність, збереження та забезпечення прав якої є головним та надважливим.

Відповідно до статті 10 Статуту Ради Європи [38, ст.10] її органами є Комітет міністрів та Консультативна Асамблея. Відповідно до статті 13 Статуту Комітет міністрів – це орган, який діє від імені Ради Європи. До повноважень комітету відноситься зокрема розгляд за рекомендацією Консультативної Асамблеї або за своєю власною ініціативою, заходи, яких необхідно вжити для

досягнення мети Ради Європи, включаючи питання про укладення конвенцій та угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань.

З огляду на дискреційні повноваження Комітету міністрів, Президент України Володимир Зеленський міг би використати це та звернутись із офіційним листом. У цьому листі він міг би висловити свою повагу до комітету та прохати останнього розпочати процес розробки спільного проекту угоди між Україною та Радою Європи щодо створення Спеціального кримінального трибуналу щодо злочинів агресії на території України, юрисдикція якого б поширювалася на злочин агресії та інші злочини, вчинені Росією. На моє глибоке переконання такий крок продемонстрував би рішучість української влади до дій, а також став би ключовим етапом у окресленні міжнародної співпраці у цьому напрямку. Крім того, співпраця з таким впливовим органом надала б трибуналу окремої легітимності та визнання всім міжнародним співтовариством.

У разі отримання позитивної відповіді чи реакції на лист зі сторони Комітету міністрів на пропозицію України щодо розробки спільної угоди, Міністерство закордонних справ України могло б розпочати тісну співпрацю з ними та проводити зустрічі щодо такої розробки з експертами Ради Європи. Тільки спільними зусиллями вони б могли розробити відповідний проект угоди, який включав би всі головні умови, зокрема назву, цілі, склад трибуналу, строки та юрисдикцію трибуналу, що була б деталізована та включала всі ті злочини, які неможливо іншим наявним органом розслідувати, наприклад злочин агресії. Після попереднього погодженнями сторонами проекту угоди, Міністерство закордонних справ України мало б передати Президенту України готовий документ на розгляд для прийняття остаточного рішення по ньому.

У свою чергу відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [39] така міжнародна угода підлягає обов'язковій ратифікації Верховною Радою України, що фактично зробить такий договір частиною національного законодавства України. Після його ратифікації ця угода набуде юридичної сили на території України та фактично стане невід'ємною частиною

національного законодавства, що дасть змогу обов'язково виконувати її умови всіма органами державної влади.

Незважаючи на те, що Конституція України [40] містить пряму заборону щодо створення надзвичайних та особливих судів, що викликає певні дискусії про можливість створення трибуналу, Президент України міг би вжити превентивних заходів для усунення таких перешкод. Зокрема, він міг би подати подання до Конституційного суду України, з проханням надати офіційне тлумачення окремих положень Конституції України саме у контексті наміру укласти відповідну угоду, якою забезпечиться можливість створення трибуналу. Крім того, у своєму поданні може навести окрему аргументацію щодо необхідності прийняття такої угоди з огляду на її виправданість та наголосити саме на забезпеченні справедливості та притягнення винних до відповідальності. Ба більше, такий трибунал не є надзвичайним або особливим судом у розумінні Конституції України, оскільки він засновується не самовільно, а саме на підставі міжнародної угоди, підписаної між Україною та Радою Європи, та діятиме відповідно до норм міжнародного права.

Президент України міг би домогтися отримати позитивне рішення щодо відповідності такої міжнародної угоди Конституції України. Крім того, таке рішення зняло б будь-які сумніви та потенційні дискусії щодо легітимності трибуналу у контексті правильності його створення з огляду на національне законодавство.

На базі цієї угоди буде розширена часткова угода (enlarged partial agreement), до якої в подальшому зможуть доєднатись інші держави. Такий механізм зможе залучити до процесу не тільки держави члени Ради Європи, а й інші зацікавлені країни, що надасть процесу більшої легітимності та визнання. У такому випадку, розширена угода дасть змогу долучити до процесу більше країн, які засуджують агресію Росії на території України. І знову ж таки, таке залучення тільки підсилить мою позицію щодо легітимності та міжнародного визнання такого трибуналу. Такий трибунал буде мати юрисдикцію щодо злочинів агресії та зможе притягнути вище політичне керівництво Росії до відповідальності за

скоєні злочини. Отже, широка міжнародна підтримка сприятиме не тільки ефективності роботи такого трибуналу, а й досягненню справедливості для жертв злочинів.

При цьому, необхідно дотримати певну процедуру не тільки зі сторони погодження такої угоди Україною, а й проходження проекту угоди Комітет Міністрів Ради Європи. Для створення спеціального трибуналу потрібно буде отримати погоджувальний висновок Комітету Міністрів Ради Європи, до повноважень якого зокрема належить розгляд питань про укладення конвенцій або угод, зокрема затверджувати міжнародні ініціативи (розширені часткові угоди) і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань.

Рада Європи зацікавлена в укладенні такої міжнародної угоди. Зокрема, Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн неодноразово зазначала, що порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй Росією у частині вчинення збройного нападу на Україну є найсерйознішим порушенням, за яке має наступати відповідальність [41]. Її позиція відображає не тільки розуміння неприпустимості таким діям Росії, а й є сигналом для інших держав щодо обов'язково реагування для найшвидшого відновлення міжнародного правопорядку.

Після створення Спеціального трибуналу розглядається можливість передання всіх задокументованих фактів вчинення злочинів на розгляд прокурору, а також передаватиметься вся інформація, зібрана в рамках роботи Міжнародного центру з переслідування злочинів агресії.

***

Враховуючи вищевикладене, найрозумнішим та найбільш ефективним способом притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності за злочини агресії вчинені на території України є створення Спеціального трибуналу за угодою України та Ради Європи.

2.2. Трибунал створений багатосторонньою угодою між державами

Створення Спеціального міжнародного трибуналу на основі багатосторонньої угоди між державами, а не через механізми Організації Об'єднаних Націй, про які я описував у підрозділі 2.1., де діє право вето Росії як постійного члена Ради Безпеки, по суті означає відсутність існування бюрократичних труднощів та дає змогу уникнути блокуванню віднаходження дієвого механізму процесу правосуддя окремими зацікавленими державами.

Історично так склалося, що вже існували ряд показових випадків, коли для забезпечення відповідальності винних створювались спеціальні трибунали саме на основі багатосторонньої угоди між державами, що свідчить про ефективність такого підходу. Одним з найвдаліших та історично відомим прикладом такого трибуналу є Нюрберзький процес, який був створений після подій Другої Світової війни.

Беззаперечно події Другої Світової війни були надзвичайно жорстокими, ультра праві сили нацисті застосовували щодо цивільного населення чимало злочинів, використовували їх у своїх експериментах, закопували живими, тощо. Зрозуміло, що такі дії не могли бути не покараними. Відтак, Нюрберзький процес був заснований на основі Лондонської угоди від 08 серпня 1945 року [42], укладеної між урядами чотирьох великих держав, а саме: Сполучених Штатів Америки, Союзу Рядянських Соціалістичних Республік, Великої Британії та Франції.

Ще у жовтні 1943 року, коли злочини були на своєму піку та Німеччина домінувала у всіх можливих напрямках, створювались антигітлерівські коаліції (навіть об'єднувалися країни, які здавалося б необ'єднувані) та у Москві відбулася важлива зустріч представників країн, про які я писав вище. За результатами зустрічі, проходили досить суттєві переговори щодо спільного механізму здійснення превентивних дій та убезпечення себе від реалізації нацистами ряду злочинів, а також прийнято так звану Московську декларацію [43

], яка стосувалася питання притягнення до відповідальності винних у масових звірствах щодо людей, скоєних німецькими солдатами під куруванням воєначальників на окупованих територіях. Підписи під цим документом поставили всі країни, крім Франції. Від Сполучених Штатів Америки участь у зустрічі брав Франклін Делано Рузвельт, від Союзу Рядянських Соціалістичних Республік Йосип Сталін та від Великої Британії – Вінстон Черчилль.

Фактично, цією декларацією визначили основні принципи та орієнтири щодо притягнення до відповідальності військовослужбовців, зокрема передбачалось, що рядові та офіцерські склади армії Німеччини, які безпосередньо брали участь у всіх звірствах, мають бути судимими тією країною, де безпосередньо вчинялись такі злочини. При цьому, особливу увагу приділялось тому, що покарання для таких осіб має бути справедливим та відбуватись у рамках національного законодавства тієї країни, де це вчинялось. Це є фундаментальним, оскільки навіть у такі непрості часи, коли суспільство потребувало жорсткої помсти, країни думали про забезпечення верховенства права, та дотримання принципів судочинства.

У той же час, ця декларація також містила і інші положення, що стосувались головних військових злочинців, які своїми діями спровокували масштабні наслідки для людей, зачіпаючи інтереси одночасно багатьох держав. Тобто, питання полягало у тому, а хто має юрисдикцію щодо злочинців, які одночасно на території різних країн вчинили доволі жорстокі порушення, як тоді визначити хто більше права має судити таку особу. Для того, щоб вже на цьому етапі не здійснювати розкол між підписантами, вони погодили, що будуть судити потенційно таких осіб спільними зусиллями держав-союзників, які постраждали від неправомірних дій. Водночас, головною метою такого спільного судочинства було не просто покарання, а реальне та справедливе притягнення до відповідальності. Були елементи показовості, так би мовити для задоволення потреб людей та віддати належну пам'ять всім загиблим. Московська декларація стала першою та головною при формуванні шляху правосуддя подій після війни.

За своїм змістом ця угода стала ключовою правовою основою для притягнення до відповідальності винних нацистських військових злочинців за вчинені ними злочини під час війни. Отже, Нюрберзький процес є важливим прецедентом притягнення до відповідальності на підставі багатосторонньої угоди між державами, навіть у випадках, коли існують значні політичні розбіжності між ними.

Відтак, після перемоги над нацизмом Французькою Республікою, Союзом Радянських Соціалістичних Республік, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та Сполученими Штатами Америки у 1945 році було підписано Лондонську угоду та Хартію, якою і створено Нюрберзький міжнародний військовий трибунал.

Особливо необхідно звернути увагу на те, що визнання такого трибуналу таким широким колом країн світу означало безсумнівну його легітимність та можливість реалізовувати реальні рішення, які будуть ним виноситись з огляду на таку серйозну підтримку міжнародного співтовариства. Іншими словами, ні в кого не виникало навіть думок про неправомірність судочинства або винесеного покарання за результатами розгляду справи. Водночас, не потрібно нехтувати той загальноновизнаний факт, що Нюрберзький процес за своїм характером є трибуналом переможців над переможеними, тобто постраждалими країнами над Німеччиною. Також бралось до уваги те, що ряд злочинів, які потенційно могли бути вчинені однією з таких країн переможців під час Нюрберзького процесу не брались до уваги, ігнорувались або не отримували належної правової оцінки.

Враховуючи вищевикладене, такий трибунал має велике значення, зокрема через те, що вперше в історії міжнародного права до відповідальності за скоєні воєнні злочини та інші порушення міжнародного гуманітарного права притягнули не тільки рядових солдат, які були безпосередніми виконавцями, а й вищих посадових осіб нацистського режиму (генералів, воєначальників, керівників лагерів, тощо). Це прямою мірою вказує на руйнування принципу безкарності для високопосадовців, які в силу займаних посад користуються певними імунітетами. Ба більше, тих осіб яких не могли в силу певних обставин

знайти, прийнято рішення проводити спеціальний судовий процес заочно. За таких умов не потребувалась фізична присутність особи в приміщенні трибуналу, але при цьому не ігнорувались загальноприйняті гарантії права на захист, справедливий суд, тощо. Одним з прикладів таких засуджень, коли особа не брала участь у процесі є справа Мартіна Бормана, секретаря Гітлера, який юридично був засуджений до смертної карти, але фактично ніхто після завершення війни його не бачив. Хоча спочатку і могли виникати певні дискусії щодо доцільності проведення заочного судового розгляду, але це був вимушений захід, для забезпечення правосуддя у таких складних післявоєнних умовах.

Крім того, вперше визнано злочин проти миру як міжнародний злочин, що є настільки жахливим, що важко навіть уявити. Диспозицією цього злочину є планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни, яка за своїми наслідками є такою руйнівною, що її справжні масштаби важко і уявити. Визнання цього злочину стало важливим кроком та прецедентом, яким засуджено саму агресію як злочин, який є найтяжчим порушенням міжнародного правопорядку.

Знову ж таки, незважаючи на всю тяжкість вчиненого злочину, усім таким особам було забезпечено безперешкодне право на захист, тобто мати захисника, який би представляв їхні законні інтереси під час трибуналу. Таке прагнення до об'єктивності та віднаходження справедливого покарання було майже одним з ключових для визнання легітимності трибуналу.

Іронічним та показовим є той факт, що самі російські науковці під час трибуналу вказували на жахливість вчинення злочину проти миру (наразі його називають злочином агресії), визначали його як такий, що порушує мир і безпеку у світі та неодноразово вказували на його основу для вчинення інших злочинів, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності. Це є свідчення того, що навіть представники країни, яка розпочала неспровоковану агресію проти України, у той час чітко усвідомлювала руйнівні наслідки таких дій.

Якщо проводити паралель між Нюрберзьким трибуналом та ситуацією в Україні, то необхідно звернути особливу увагу на суттєві відмінності сучасного

світового правопорядку. Зокрема, з урахуванням зміни Сполученими Штатами Америки політичного вектору в сторону Росії, створення трибуналу на основі угоди з достатньою кількістю підтримки інших країн, видається проблемним. Крім того, необхідно враховувати, що сучасна агресія відрізняється від подій Другої Світової війни, оскільки, зараз триває активна фаза, а тоді все вже закінчилось, та країни поділились на переможців та переможених. У цьому контексті виникає логічне запитання, а які саме країни мають брати участь у такому трибуналу для надання йому легітимності та світового визнання. Для надання такому трибуналу достатньої легітимності необхідна максимальна підтримка багатьох іноземних країн, зокрема залучивши їх до створення та функціонування трибуналу. Для надання йому більшої легітимності необхідна більша кількість країн, а з політичною пересторогою приєднати достатню не вийде.

Іншим можливим прикладом, створення міжнародного трибуналу на основі багатосторонньої угоди між зацікавленими державами, є не менш важливий Токійський трибунал, який більш відомий як Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу. По своїй суті цей трибунал був заснований так само на підставі спеціальної угоди, укладеній між 11 країнами, які доволі сильно постраждали від агресії Японії під час Другої Світової війни. Метою створення такого трибуналу було проведення кримінального розслідування та безпосереднього судового розгляду щодо злочинів проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які вчинялися японськими військовими солдатами, включаючи їх керівників та політичних лідерів, в Тихоокеанському регіоні протягом війни. Війна була складною та небезпечною, чимало людей загинуло. Якщо порівнювати Токійський процес з Нюрнберзьким трибуналом, то він теж став важливим кроком у встановленні відповідальності за одні з найтяжчих та найсуворіших міжнародних злочинів, заклавши доволі важливі прецеденти для розвитку міжнародного кримінального права.

Цілком зрозумілим є те, що підтримка такого трибуналу 11 (одинадцятьма) країнами, беззаперечно вказувала на його легітимність та визнання міжнародним

співтовариством. Саме його створення є результатом усвідомлення державами-союзниками, насамперед Сполученими Штатами Америки (які на той момент вважались найавторитетнішими), щодо необхідності притягнення до відповідальності винних вищих посадових осіб та військово командування, включаючи офіцерський склад, керівництва Японії, за їхню агресивну політику та численні злочини.

Якщо більшою мірою переходити до історичного контексту цього трибуналу, то угоду про його створення було підписано 19 січня 1946 року у Токіо [44]. Важливість його заснування полягає в тому, що необхідна була гостра та нагальна реакція на всі скоєні злочини, за аналогією Нюрберзького процесу, а також необхідно було задовольнити потреби суспільства щодо демонстрації фундаментальних принципів міжнародного права та невідворотності покарання, незважаючи на існуючі привілеї та імунітети. Токійський трибунал так само як і Нюрберзький, чітко визначав та застосовував поняття «злочину проти миру», що в сучасних реаліях повністю відповідає поняттю «злочину агресії», та є одним з основних видів міжнародних злочинів. Безпосередньо, саме судові переслідування вищого керівництва Японії за планування та ведення агресивної війни проти сусідніх держав і лягло в основу цього трибуналу.

Правові позиції, сформовані під час Токійського процесу, мали доволі значний вплив на розвиток міжнародного кримінального права, зокрема деякі висновки взяті за основу та були відображені в таких міжнародних документах, як Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [45], Римський статут Міжнародного кримінального суду, тощо. Також під час цього трибуналу вкотре зверталась увага на застосування саме концепції командної відповідальності, за якої воєначальники та інші вищі посадові особи, які безпосередньо мали вплив на конкретну ситуацію або своєю бездіяльністю жодним чином не реагували, або знали чи повинні були знати про вчинення злочинних дій та не вживали належним чином заходи для їх припинення, обов'язково мали нести відповідальність.

З самого початку роботи Токійського трибуналу доволі багато дискусій було навколо питання щодо відбору складу суддів та врегулювання певних аспектів безпосередньо самого процесу. У будь-якому разі це жодним чином не повпливало на результат та ефективність роботи такого трибуналу, що підтверджується його легітимністю та визнанням результатів роботи всім міжнародним співтовариством. Більшою мірою, це був трибунал переможців над переможеними, але навіть за таких обставин фундаментальні принципи справедливого судочинства зберігалися непорушними.

Враховуючи досвід Нюрнберзького та Токійського трибуналів, у мене є досить ґрунтовні сумніви вважати, що застосування схожих механізмів для притягнення вищих посадових осіб Росії до відповідальності за злочини агресії, вчинені на території суверенної України не буде ефективним способом. Я обґрунтовую це тим, що ключовою відмінністю між наявною ситуацією в Україні та ситуацією, яка була після Другої Світової війни, відсутність військової поразки Росії на полі бою, є суттєвою перепоною для примушення її визнати юрисдикцію потенційно створеного Спеціального трибуналу та співпрацювати з ним у видачі обвинувачених осіб.

Крім того необхідно зважати, що Росія є досить сильною країною на дипломатичному рівні, є постійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, а відтак сподіватися на її добровільну згоду визнати юрисдикцію трибуналу видається малоімовірним. Враховуючи наявну політичну пересторогу у сучасному світі, що також є значною відмінністю від ситуації, яка існувала при створенні вищевказаних трибуналів, важко сказати чи існує наразі політична єдність серед головних світових лідерів країн, які за своїм обсягом ядерних та військових можливостей можуть вказувати та диктувати Росії правила гри та забезпечити притягнення до відповідальності її вищих посадових осіб. Різні держави мають різні політичні інтереси. Без підключення до такого процесу значної кількості країн, включаючи Сполучені Штати Америки, Великобританію, Францію визнання легітимності та ефективності трибуналу може бути поставлена під сумнів.

Іншим актуальним питанням залишається, а як же визначити коло осіб, які будуть здійснювати правосуддя щодо Росії та її вищих посадових осіб. Оскільки в сучасних реаліях не існує такого однозначного поділу на переможців та переможених, визначення які саме країни мають право брати участь у переговорах щодо підписання угоди, на підставі якої буде створено трибунал є предметом тривалих дискусій на які немає часу.

Більше того, створення такого трибуналу без підтримки Організації Об'єднаних Націй, а тільки за ініціативи окремо взятих держав, може бути сприйняте як упередженість та цілком логічно, що дипломатична делегація Росії буде про це говорити у всіх можливих міжнародних організаціях, для виставлення України саме як порушника, створюючи собі образ «хорошої» країни. Іншими словами, будь-яке рішення такого трибуналу може бути виключно декларативним, не маючи реальної можливості забезпечити винних покаранням.

***

Таким чином, хоча історія вже має сформовані механізми притягнення винних до відповідальності, зокрема через укладення багатосторонньої угоди між державами, їх застосування у випадку України є недоцільним та не призведе до реального забезпечення відповідальності винних за вчинені злочини.

2.3. Гібридний (інтернаціоналізований) національний суд

Останнім часом, у зв'язку з невизначеністю як саме створювати трибунал для притягнення винних до відповідальності, чи під егідою Організації Об'єднаних Націй, чи за багатосторонньою угодою країн, чи за угодою укладеної з регіональною організацією, існує також варіант створення гібридного (інтернаціоналізованого) національного суду.

Така ідея не є новою у міжнародно-правовій практиці та вже існують прецеденти створення подібних судових органів для кримінального розслідування вчинених злочинів, зокрема створений Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне [46].

Хоча доволі часто такий Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне порівнюють з Україною, необхідно зазначити, що існує доволі суттєва відмінність між ситуаціями, а саме у випадку з Сьєрра-Леоне наявний був внутрішній громадянський конфлікт, а не міжнародний. Такі внутрішні конфлікти супроводжувалися масовими злочинами, такими як сексуальне насильство, жорстоке вбивство, вербування дітей та залучення їх до військових дій, та вчинення ряду інших злочинів, що суттєво порушують норми міжнародного гуманітарного права [47]. Ситуація була повністю неконтрольованою, що потребувало чіткого та швидкого реагування міжнародного співтовариства, для створення такого органу, який би зміг забезпечити притягнення винних до відповідальності за скоєні злочини та слугувати, так би мовити, превентивним засобом для уникнення вчинення подібних злочинів у майбутньому.

Враховуючи наявну ситуацію, було прийнято рішення створити Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне. Передувало такому створенню безпосередньо звернення з офіційним листом до Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Президента Сьєрра-Леоне, який висловив своє занепокоєння щодо ситуації, пояснив щодо відсутності у правоохоронних органів можливості боротися з порушниками, а також визнав відсутність дієвих механізмів для врегулювання конфлікту, прохав про допомогу. Ознайомившись із вказаним листом, Генеральний секретар передав його на розгляд Раді Безпеки для прийняття рішення по суті викладеному в ньому.

Детально дослідивши лист Президента Сьєрра-Леоне, Рада Безпеки невідкладно відреагувала на нього та у відповідь на таке звернення прийняла резолюцію 1315 [48], яка містила клопотання перед Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй для початку останнім оперативної розробки проекту та укладення офіційної угоди між Організацією та урядом Сьєрра-Леоне

щодо можливості створення Спеціального суду, який би задовольнив потреби та мав належну юрисдикцію для здійснення розслідування найтяжчих злочинів, скоєних під час громадянського конфлікту.

Варто зазначити, що такі переговори не піддавалися будь-яким дискусіям та проходили у максимально короткі строки. Це пояснювалось тим, що Президент Сьєрра-Леоне та громадяни вимагали справедливості та відновлення миру та безпеки всередині країни. Уряд, усвідомлюючи важливість оперативного прийняття та підписання такої угоди, прийняв рішення підписати відповідну угоду. Після чого, доволі швидко ратифіковано дану угоду, що зробило її частиною національного законодавства. Після 1 липня 2002 року Спеціальний суд розпочав роботу.

З огляду на характер та природу вчинених злочинів, юрисдикція такого суду поширювалася на тяжкі злочини, зокрема воєнні злочини, злочини проти людяності, та інші порушення норм міжнародного гуманітарного права, які були скоєні під час громадянської війни. Особливу увагу слід приділити тому, що цей Спеціальний суд фактично не заміняв національні суди, а тільки доповнював їх, брав на себе провідну роль у розслідуванні саме справ, що були настільки серйозними та резонансними, де оперативність та ефективність розслідування мала бути на висоті. У той же час Спеціальний суд у деяких моментах мав перевагу над національними судами у сферах, які чітко окреслювалися в угоді та надавали йому особливого значення. Така перевага була виправданою, оскільки національні суди не мали достатньої компетенції для врегулювання та належного розслідування резонансних справ, а судді Спеціального суду були наділені такими компетентностями.

Якщо практично розглядати роботу такого суду та результати такої роботи, можна стверджувати, що було закладено фундаментальний принцип, згідно з яким колишні глави держав не можуть покладатися на свій імунітет від кримінального переслідування у міжнародних судах за скоєні ними злочини та бралася до уваги загальна їх винуватість. При цьому, таку особу можна було притягати до відповідальності виключно за доведення обставин, що

підтверджують її причетність до таких злочинів. Хоча це не було новим, але це стало важливим сигналом для всього міжнародного співтовариства та високопосадовців окремо взятих країн про те, що попередній статус займаної посади, не дає підстав для уникнення відповідальності за вчинення серйозних злочинів, що порушують мир та безпеку у світі.

Статутом Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне чітко визначалася юрисдикція його діяльності та коло осіб, які підпадали під неї [49]. Для того, щоб надмірно не перевантажувати суд не такими значимими справами, прийнято рішення, що створений суд має повноваження переслідувати таких осіб, які несуть найбільшу відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права та національного законодавства Сьєрра-Леоне, вчинені на її території з 30 листопада 1996 року. Іншими словами, суду надано юрисдикцію розслідувати справу щодо вищих посадових осіб, але таке розслідування могло починатися тільки з 30 листопада 1996 року, що по суті додатково підтверджує мою позицію щодо юрисдикції виключно на найбільш нагальні та значимі злочини під час конфлікту.

Метою суду було судове переслідування осіб, які могли бути причетними до злочинів, що порушують міжнародне гуманітарне право. З початку створення такого Спеціального суду актуальним питанням було можливість ним повноцінно здійснювати правосуддя, зокрема обговорювалось питання чи не буде суд обмежений у часі та настільки він буде дієвим.

Незважаючи на доволі успішний досвід та результати роботи Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне, на мій погляд у ситуації з Україною створення подібного суду не буде таким ефективним та не дасть бажаних результатів.

По-перше, як я зазначав протягом всієї своєї роботи, що найбільша проблема полягає у наявності у Росії право вето, як постійного члена Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. У випадку з Сьєрра-Леоне, то реакція Ради Безпеки була рішуча та ефективна, але при наявній ситуації, є доволі великі сумніви релевантної реакції щодо притягнення винних осіб до відповідальності за вчинені злочини агресії на території України.

По-друге, важко однозначно відповісти на питання щодо юрисдикції такого гібридного інтернаціоналізованого суду з точки зору доктрини міжнародного права, оскільки злочин агресії розглядається як такий, що зачіпає суверенітет України та потребує великої легітимності та підтримки іноземних країн на міжнародному рівні. Водночас, враховуючи політичну ситуацію, забезпечення такої підтримки видається доволі складним.

По-третє, як уже сказано вище, легітимність має доволі велике значення у контексті притягнення до відповідальності, але якщо порівнювати ситуацію Сьєрра-Леоне, то там чимало держав однозначно засуджували вчинення злочинів. У випадку з Україною, хоча на політичній арені всі засуджують агресію Росії, надання особливої підтримки та легітимності створення суду в гібридному форматі може бути доволі складним. Саме ефективне функціонування такого суду та досягнення певних результатів, більшою мірою залежить саме від співпраці міжнародних організацій з національною владою України. В умовах триваючого конфлікту та активної фази агресії Росії на території України, ряд областей знаходяться під тимчасовою окупацією, а з урахуванням постійних повітряних тривог та загроз застосування різних типів балістики, забезпечити повноцінну співпрацю та безпеку для роботи міжнародних суддів та прокурорів може суттєво ускладнюватися.

Отже, аналогічне застосування прикладу створення та функціонування механізму притягнення до відповідальності щодо Сьєрра-Леоне видається у сучасній ситуації малоімовірним, та необхідно віднайти більш комплексний підхід, яким би було враховано актуальну обстановку та сформовано актуальні та дієві механізми для досягнення справедливості.

Існує також ще досить актуальний приклад створення інтернаціоналізованого гібридного суду, а саме Надзвичайні палати в судах Камбоджі [50]. На той час це був показовий приклад функціонування такого суду, метою створення якого було розслідування та судовий розгляд надзвичайно тяжких злочинів, скоєних прихильниками та головними агітаторами червоних кхмерів у період з 1975 по 1979 роки. Безумовно, цей суд є доречним прикладом,

оскільки поєднав у собі унікальну модель національного та міжнародного законодавства у системі кримінального правосуддя. Так само як і в першому випадку, це була ініціатива безпосередньо самої країни, а саме Камбоджі, яка звернулась до Організації Об'єднаних Націй для допомоги у створенні дієвого механізму забезпечення справедливості за вчинені злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. При цьому, за мету бралось не надання міжнародному праву повного авторитаризму щодо національної системи законодавства, а навпаки забезпечити розгляд та розслідування в межах національного законодавства, але у тих випадках де національне законодавство не повною мірою охоплює діяння осіб, враховувались міжнародні стандарти. Тобто, формально суд діяв у рамках національного законодавства, але при цьому ураховувались міжнародні стандарти та норми у галузі кримінального судочинства.

Крім того, гібридний характер такого суду проявлявся зокрема, у виборі складу суддівської колегії, прокурорів, адвокатів, інших адміністративних одиниць суду, де разом з національними фахівцями працювали і міжнародні фахівці у галузі кримінального судочинства. Саме за таких обставин робота суду була максимально дієвою та ефективною у розрізі проведення судового розгляду та розслідування.

Незважаючи на те, що суд формально був частиною судової системи Камбоджі, він мав чітко визначений мандат, який обмежувався розслідуванням конкретних злочинів, скоєних вищим керівництвом червоних кхмерів. Під час судового розгляду до відповідальності вдалось притягнути ряд високопоставлених осіб, таких як ідеологів режиму, формального главу держави, начальників в'язниць, тощо.

Основною метою створення такого інтернаціоналізованого суду, є притягнення до відповідальності вищих посадових осіб, які вчинили, або потенційно могли бути причетними до вчинених злочинів та серйозних порушень законів Камбоджі у визначений період. Водночас, незважаючи на механізм

створення такого суду, за підтримки Організації Об'єднаних Націй, він по суті був незалежний від неї.

У той же час, не потрібно нехтувати й недоліками, які існували під час роботи суду.

По-перше, один з найбільш суттєвих недоліків полягав у тому, що тривалість судових процесів займала багато років. Це у свою чергу викликало розчарування у суспільства, яке ждало швидкого та справедливого покарання для винних за вчинені злочини. Суд достатньою мірою не міг забезпечити саме швидкий розгляд справ, що ставило вже під сумнів ефективність його роботи та реальну можливість забезпечення покарання.

По-друге, безпосереднє функціонування суду потребувало значних фінансових витрат, що були необхідні для утримання суддів, прокурорів, штатних працівників, самого суду як незалежного органу. Цей недолік особливо потрібно враховувати у випадку з Україною, зокрема вирішити питання, а хто буде фінансувати створення та функціонування такого суду, чи зможе міжнародне співтовариство віддати заморожені активи росіян Україні, які будуть направлені на забезпечення ефективної роботи такого суду, що є вкрай необхідним з огляду на очікування суспільства. У іншому ж випадку функціонування такого суду буде ставитись під сумнів, оскільки у зв'язку з численними руйнуваннями критичної інфраструктури на території України, виділення значних фінансових коштів на процес та підтримання роботи такого суду видається занадто обтяжливим.

По-третє, юрисдикція суду була обмежена виключно розглядом справ щодо вищих посадових осіб режиму, тобто ключових керівників, у той час як жертвами численних злочинів та порушенням норм міжнародного гуманітарного права була чимала кількість осіб. Тобто, фактична кількість притягнутих до відповідальності не задовільнила потреб суспільства у розрізі масштабу таких порушень. Саме це і стало однією з головних критик щодо виправданості такого суду.

По-четверте, незважаючи на те, що суд фактично створений за підтримки організації Об'єднаних націй, він являв собою частину національної системи

правосуддя. Відтак, уряд Камбоджі мав прямий вплив на незалежність такого суду, що давало підстави стверджувати щодо не об'єктивності його роботи. Це проявлялось зокрема у випадках, коли уряд Камбоджі відмовлявся або виявляв певну небажаність розширення кола осіб, які підпадали б під юрисдикцію суду та які мали б бути піддані судовому переслідуванню за злочини скоєнні режимом.

Всі ці недоліки потрібно враховувати у випадку з Україною, оскільки від їх забезпечення і залежить ефективність судового розгляду.

Наразі, існує доволі висока вірогідність того, що Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй звернеться до Генерального секретаря з проханням розробити та укласти угоду про створення гібридного інтернаціоналізованого національного суду, який би був дієвим механізмом для забезпечення покарання винних у скоєних на території України злочинів агресії. У той же час, таке створення не потребуватиме постановлення Генеральною Асамблеєю відповідного рішення, а буде опиратись на ініціативу держави, яка висловлює намір про таке створення.

На мій погляд, у контексті України, створення такого суду не забезпечить достатню ефективність з огляду на наявність у вищих посадових осіб Росії персонального та функціонального імунітетів, який фактично звільняє їх від юрисдикції міжнародного кримінального переслідування національними судами іноземної держави. Це є загальноприйнята доктрина, яку на сьогодні жодна з держав не порушує. Тобто, навіть при великому бажанні, та постановлені заочного судового рішення, юридично притягнути таку особу до відповідальності не видається за можливе. Ба більше, є підстави стверджувати щодо відсутності підтримки міжнародного співтовариства у таких діях, що прямо впливає на легітимність суду.

Крім того, наразі в Україні триває правовий режим воєнного стану, який неодноразово продовжувався, у зв'язку з чим вносити зміни до чинних норм Конституції України, для створення гібридного суду не видається за можливе. Така заборона знайшла своє відображення у статті 157 Конституції України, якою

імперативно встановлене положення про неможливість зміни в умовах воєнного або надзвичайного стану Конституції України.

Відтак, якщо все ж таки є така необхідність у підтриманні даної позиції, доцільно заснувати Спеціальну судову інституцію на міжнародному рівні, тобто міжнародний трибунал. У той же час, необхідно зазначити, що місцезнаходженням цього спеціального інституту не повинна бути територія України, з огляду на небезпеку та численні фактори, які будуть заважати дієвому розгляду справи. Більше того, такий трибунал не повинен входити до існуючої національної судової системи України, тобто відноситись до судової гілки влади.

Формування такого інтернаціоналізованого трибуналу в першу чергу необхідно для залучення висококваліфікованих фахівців та інших осіб, які зможуть забезпечити неупереджений розгляд відповідних справ. Зокрема, для залучення міжнародних прокурорів, слідчих, міжнародних суддів різних національностей та з різних держав, які є жертвою агресії. Такий підхід дасть можливість забезпечити достатню легітимність функціонування такого механізму та по своїй суті участь міжнародних суддів різних національностей дасть змогу представити різні правові системи та культурні контексти.

При цьому, не потрібно сліпо використовувати вже існуючі формати міжнародних судових органів та вважати, що вони є релевантними, у ситуації з Україною. Слід наголосити на тому, що пряме та беззастережне їх використання з огляду на проблеми, які я окреслив вище, видається неможливим, що пов'язано з кардинально різними ситуаціями, які склалися. Кожна конкретна ситуація, як з Україною, так і з Камбоджі або з Сьєрра-Леоне має свої унікальні обставини, історичне підґрунтя, різні політичні нюанси та національні юридичні аспекти, які по суті роблять пряме використання вже схожих механізмів та попередніх моделей не ефективними. Водночас, проаналізувати спосіб їх створення, практичні недоліки, діяльність та різні процедурні моменти, є доволі важливим для потенційної розробки цілком нового та актуального інструменту у ситуації. Наразі необхідно виокремити найбільш ефективні заходи, які були здійснені, проаналізувати їх наслідки та провести паралель з ситуацією в Україні, для

надання відповіді щодо їх релевантності для застосування при здійсненні кримінального судочинства. Тобто, вищезазначені моделі трибуналів можуть частково запропонувати конкретні рішення, які будуть корисними для створення нового механізму.

Наразі ряд політиків просувають можливість створення інтернаціоналізованого даного внутрішнього суду для здійснення судового розгляду та переслідування злочину агресії, вчинених на території України. Пропонується заснувати такий трибунал саме на території України, але не виключається можливість його створення у будь-якій іншій країні, що здійснює універсальну юрисдикцію. Фактично відсутні будь-які обмеження щодо вибору місця створення такого суду, що дає підстави стверджувати про потенційну можливість заснування його у будь-якій державі.

На мій погляд доцільним здається заснування такого гібридного трибуналу, який би користувався підтримкою міжнародного співтовариства, що впливає на його легітимність та формально входив би до складу національної судової системи України. При цьому, розташування такого трибуналу логічніше було б за межами території України. Це обґрунтовується фізичної неможливістю нормально працювати в умовах постійних бомбардувань та атак. Крім того, заснування такого трибуналу за межами України видається можливим та швидким. Ба більше, його розташування за межами країни, дасть змогу функціонувати навіть в умовах триваючого збройного конфлікту, що вказує на відсутність необхідності чекати, поки війна закінчиться.

Що стосується питання юрисдикції такого суду, за умови його розташування в Україні однозначно вказує на його легітимність з точки зору того, що право на розгляд цієї конкретної категорії справ, а саме щодо злочину агресії, не викликає жодних сумнівів, оскільки Україна має беззаперечне право та юрисдикцію щодо розгляду даного злочину за принципом територіальності. З іншої сторони, якщо розглядати розташування такого суду за межами України, то питання універсальної юрисдикції або юрисдикції за громадянством винної у вчиненні злочину особи, є більш складним до обґрунтування та потенційно може

викликати дискусії у міжнародному товаристві. Тобто, розміщення суду в Україні, враховуючи територіальну юрисдикцію держави, яка зазнала порушення прав, вчинення на її території злочинів, та продовження їх вчинення тільки забезпечує міцну правову позицію для потенційної діяльності такого суду та підкреслює його авторитет на міжнародній арені. При цьому, необхідно враховувати ризики ефективності функціонування такого суду з огляду на триваючу небезпеку.

Водночас, необхідно враховувати також і наявність певних аргументів проти ефективності здійснення такого судового розгляду. Наприклад, актуальним залишається питання щодо можливості притягнення до відповідальності так звану «російську трійку», зокрема главу держави, главу уряду та міністр закордонних справ Росії. Тобто логічним залишається питання чи зможе такий Інтер націоналізований трибунал здійснювати свою юрисдикцію щодо таких осіб.

Напевно, у цьому випадку варто згадати позицію спеціального суду по Сьєрра-Леоне, який у своєму рішенні підтвердив, що чинний глава держави немає особистого імунітету перед міжнародним судом, яким спеціальний суд і був. Закріпленню такої позиції, на мою думку, передував тривалий процес аналізу критерію визначення міжнародного трибуналу, перед яким наявність будь-якого імунітету, не діятиме. Про види імунітету та їх специфіку я розписав у підпункті нижче. Отже, суд у своєму рішенні постановив, що спеціальний суд по Сьєрра-Леоне є саме міжнародним трибуналом, оскільки його створення відбувалося за підтримки Організації Об'єднаних Націй, яка виражає волю міжнародної спільноти в цілому, а відтак, волею такої спільноти було створення суду. Таким чином, цей суд є національним судом Сьєра-Леоне та не є частиною його національної судової системи, а здійснює судові повноваження від імені всього міжнародного співтовариства.

Така позиція повністю корелює нормами міжнародного звичаєвого права та існуючої практикою, за якої вищі посадові особи не мають права та не можуть посилатися на свій імунітет у міжнародних судах. Відтак, міжнародні судові

органи мають право розглядати справи щодо таких осіб, ігноруючи їх наявний або колишній статус у державі.

***

Таким чином, створення інтернаціоналізованого національного трибуналу для злочинів агресії з огляду на ряд суттєвих його недоліків не є доцільним у зв'язку з неможливістю забезпечити притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності за злочини агресії проти України.

2.4. Висновки до розділу 2

Щодо створення Спеціального трибуналу під егідою Організації Об'єднаних Націй. З огляду на можливість створення такого трибуналу виключно на основі резолюції Ради Безпеки, де Росія є постійним членом та наділена правом вето, у випадку України є малоімовірним.

Щодо створення Спеціального трибуналу на основі багатосторонньої угоди між державами. Створення такого трибуналу не буде виправданим, оскільки наразі відсутній чіткий поділ на переможців та переможених, як це було при Нюрнберзькому та Токійському трибуналах. Крім того, доволі важко забезпечити високу легітимність такому трибуналу, з огляду політичне становище Росії у міжнародних організаціях.

Щодо створення гібридного (інтернаціоналізованого) національного суду. Враховуючи ряд недоліків, зокрема проблему юрисдикції та (не) можливість кримінального переслідування вищого політичного та військового керівництва Росії у зв'язку з наявністю імунітету національними судами, створення такого Суду не буде ефективним, а тільки дасть змогу Росії піднімати питання його легітимності.

Таким чином, єдиним можливим варіантом забезпечення відповідальності винних осіб Росії за злочини агресії є створення Спеціального трибуналу за угодою України та Ради Європи.

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ, НЕЗАЛЕЖНО ВІД ЙОГО ФОРМАТУ

3.1. Причини необхідності міжнародної єдності у питанні створення Спеціального трибуналу

Світ знаходиться у точці зламу між двома світами. Розпочата війна проти України – це не просто локальний конфлікт, який є у багатьох країнах, а це є символ системної кризи міжнародного правопорядку. Напад на Україну, можна прирівняти до удару по фундаменту Організації Об'єднаних Націй, міжнародному гуманітарному праву, дипломатії кожної країни та суверенітету. Тому створення Спеціального трибуналу – це більше ніж просто покарання деяких осіб.

Це є про вибір між хаосом та порядком у світі. Такий трибунал повинен стати інструментом справедливості, відновленням моралей людини та правопорядку у світі, заради майбутніх поколінь, адже безкарність терору та без законних вбивств не має ставати нормою у цивілізованому суспільстві. Чим далі, це буде продовжуватись, тим більше буде таких випадків, адже для людей, це буде ставати звичним явищем за яке ніхто не карає, а як показує досвід та психологія, швидше за все з часом безкарні дії стають нормною і тим ближче ми будемо ставати не тільки до краху України та Європи, а й усього цивілізованого світу.

Відтак, питання щодо притягнення вищих посадових осіб до справедливої відповідальності не є виключно інтересом України, а має бути глобальною проблемою для всього міжнародного співтовариства, яку необхідно вирішувати.

Ще з часів Другої світової війни, конфлікт між Україною та Росією є найбільшим викликом міжнародному правопорядку. Росія здійснює систематичні військові злочини такі, як вбивство цивільного населення, масові обстріли вторгнення без оголошення війни, порушення суверенітету. Ці злочини виходять за рамки звичайного конфлікту, адже навіть у війнах є свої правила. Спеціальний трибунал має стати відповіддю на глобальне зло, але для його ефективності та

легітимності, потрібна міжнародна єдність, адже якщо весь світ не виступить єдиною, сигналом, що буде надіслано агресору буде двозначним.

Історія показує, що зло яке не карається, має властивість повертатись та повторюватись. Хорошим взірцем є трибунали в Нюнберзі й Токіо, вони показують як міжнародна єдність може призвести до встановлення справедливості після злочинів. Сьогодні, світ стоїть перед необхідністю створити новий прецедент, де потрібно показати, що навіть наймогутніші країни не зможуть уникнути відповідальності. Прецедент може залишитись лише теоретично, без підтримки провідних держав та солідарності ООН, ЄС, НАТО. Міжнародна єдність у цьому питанні виступає демонстрацією волі людства до дотримання закону та моралі., а не про координацію зусиль.

У зв'язку з теперішніми ситуаціями світ перебуває на межі втрати довіри до ефективності міжнародного права. Якщо злочини Росії так і залишаться без чіткого юридичного та офіційного осуду, це показує іншим країнам, що вони можуть діяти так само і не нести за це жодних наслідків. Ця ситуація підриває основи ООН, піддає сумніву цінності міжнародних угод, ставить під загрозу увесь світ після 1945 року. Лише Спеціальний трибунал може повернути довіру до міжнародного правосуддя, як до дієвого механізму, але це все буде завдяки лише єдності країн світу у створенні та його підтримки.

Єдність у створенні питанні трибуналу має надзвичайно символічне значення, особливо у час, коли багато країн вагаються або не мають чіткої позиції стосовно війни в Україні. Це у першу чергу є актом солідарності з жертвами, позиція на захист цивілізованих норм, гуманності та людських прав. Спеціальний трибунал стане моральним бар'єром для тих, хто вважає що сила має перевагу над правом, а не тільки повернення довіри до міжнародного правосуддя, але все ж таки цього можна добитись тільки при єдності держав та їхніх чітких позицій.

Потрібна широка політична та фінансова підтримка для того, щоб Спеціальний трибунал не став черговою політичною бюрократичною інституцією без реального впливу. Ця підтримка включає доступ до доказів,

співпрацю що до арештів, екстрадиції, міжнародний тиск на російських посадовців, які є відповідальними за злочини. Країни мають об'єднатись для того щоб скоординувати дії, узгодити мандат, надати експертів, ресурси та правову базу. Цей довгий та складний процес може зробити ефективним лише єдність.

Для кожної держави позиція створення трибуналу є іспитом для неї самої. Підтримка трибуналу є впершу чергу показом того, що вона готова стояти на боці жертв, а не агресора. Відмова оцінюється, як співучасть до терористичних дій. У глобальному світі така позиція мала б мати наслідки та притягнення до відповідальності.

Міжнародне право можна порівняти з механізмом годинника, і коли частина цієї системи ламається, весь механізм перестає працювати. Якщо найтяжчі злочини згідно статуту ООН лишаться без дій та реакцій, це означає, що право більше не існує, воно є тільки на папері не несучи жодного впливу. А, отже, нові війни та всесвітній хаос це тільки питання часу. Зламаний механізм можна відновити але це питання, яке дуже обмежене в часі, адже з кожним днем гине все більше людей, руйнуються нові міста та нищиться природа і відкладати створення трибуналу можна прирівняти до підтримки цих злочинів.

Оскільки, Росія не є учасницею Римського статуту і не надала згоду на юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, то МКС не має юрисдикції розглядати злочини агресії Росії проти України. Це означає, що держава агресор та особи, які притягнуті до вторгнення формально не можуть бути притягнуті до відповідальності в рамках діючих міжнародних інституцій. Саме тому потрібно і створити міжнародний трибунал, що змінить цю прогалину але це матиме сенс тільки за умови глобальної підтримки.

Російську агресію можна порівняти з зростанням реваншизму, авторитаризму, гібридних загроз, які ігнорують міжнародне право. Якщо не буде задіяно жодних заходів, Російська агресія буде рости та аналогічні ситуації можуть повторитися у Балканських країнах, Східній Азії та Африці. Спеціальний трибунал має показати, що світ не дозволяє переписувати кордони силою, безкарно знищувати нації та нав'язувати свою волю меншим.

За війною стоять набагато більше, ніж політичні дискусії, це в першу чергу зруйновані людські життя: втрачені родини, викрадені та вбиті діти, понівечені тіла, психологічні травми з якими не впорається жоден психотерапевт. Ці люди не вимагають помсти, вони хочуть тільки справедливості і щоб завтра не було вже нових жертв. Ця справедливість можлива тільки тоді, коли Росія постане перед судом та буде визнано, що вони скоїли не допустиме. Міжнародна єдність у створенні трибуналу – це давання надії тим хто вистояв та втратив усе на нове та краще життя.

Якщо демократичні країни не об'єднаються задля створення трибуналу, вони ризикують втратити моральне лідерство. Гучні заяви про підтримку України втратять сенс та стануть пустими словами. А це стане підґрунтям для антидемократичних сил поставити під сумнів ефективність Заходу та міжнародного права. Спеціальний трибунал є щитом для ідеї демократії.

Росія веде війну не тільки на полі бою, а й інформативну. Вона часто підтримує довіру до міжнародних інституцій, розколює суспільство та сіє сумніви. Створення Спеціального трибуналу стане конкретною відповіддю на брехню та що правда ще має місце у цьому світі.

***

Таким чином, міжнародному співтовариству потрібно об'єднатись навколо ідеї створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії Росії на території України та притягнути винних до справедливої і потрібної відповідальності.

3.2. Імунітети вищих посадових осіб і формат майбутнього трибуналу

Питання щодо можливості притягнення вищих посадових осіб Росії до відповідальності за злочини агресії на території України у розрізі наявності імунітету щодо кримінальної юрисдикції та недоторканості є надзвичайно

важливим та потребує глибокого дослідження, оскільки від його розуміння залежить доцільність створення Спеціального трибуналу та реалізація поставленої мети.

Відтак, питання імунітету вищих посадових осіб у міжнародному праві є досить дискусійним. Враховуючи те, що його визначення відсутнє, прийнято вважати, що імунітет вищих посадових осіб це є так би мовити взяття державою на себе відповідальності за всі вчинені такими особами дії, як окремого суб'єкта міжнародних відносин. У той же час, такі особи наділяються імунітетом виключно на період делегування державою здійснювати від її імені певні дії і тільки на визначений строк. Іншими словами, імунітет не є власністю такої особи, а є тимчасовим привілеєм держави за взяття на себе виконання певних особливо важливих обов'язків.

При цьому, такий імунітет з огляду на встановлені міжнародними звичаями правила надається не для використання його у власних цілях, а тільки у межах, необхідних для виконання посадових обов'язків. Аналогічний правовий висновок зроблено суддями Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй у справі «Ордер на арешт» (Демократична Республіка Конго проти Бельгії) [51], зокрема судді звернули увагу на те, що імунітет надається не для особистої вигоди, а для забезпечення ефективного виконання службових обов'язків від імені держави.

В міжнародному праві розрізняють два види імунітету: *ratione personae* (персональний імунітет) та *ratione materiae* (функціональний імунітет).

Щодо персонального імунітету то це такий імунітет, який надається виключному колу осіб в силу займаної ними посади. В розумінні статті 3 Проекту статей про імунітети посадових осіб від кримінальної юрисдикції іноземних держав розробленого Комісією міжнародного права Організації Об'єднаних Націй персональним імунітетом наділені глави держав, глави урядів а також міністр закордонних справ. Такий імунітет є абсолютним, що означає охоплення дій не тільки службовий, а й у приватній сфері. Тобто, при вступі на відповідну посаду, особа вважається повністю недоторканою і звільняється від будь якого

кримінального переслідування за дії, вчинені під час зайняття посади. При цьому, після їх звільнення імунітет припиняє діяти.

Водночас, з моменту звільнення в силу вступає функціональний імунітет. Це такий імунітет, який продовжує поширюватись на всі дії особи, які були здійснені протягом зайняття нею відповідної посади після її звільнення. Іншими словами це гарантія держави, що за всі дії, які вчинялись від її імені як окремого суб'єкта міжнародних відносин особа не буде нести відповідальності.

Проводячи аналогію з Президентом Росії Володимиром Путіним, до всіх вчинених ним дії під час зайняття посади Президента наразі застосовується персональний імунітет, а у разі залишення ним посади буде застосовуватись функціональний імунітет.

Згідно проекту статей ІЛС функціональний імунітет не поширюється на злочини геноциду, проти людяності, військові злочини, апартеїд, катування та насильницькі зникнення. Крім того, Міжнародний кримінальний суд переконливо вказує на те, що персональний імунітет не поширюється на випадки, якщо офіційною особою вчинено злочини геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Яскравим прикладом такої позиції є справа Міжнародного кримінального суду у Гаазі щодо видачі ордеру на арешт Президента Росії Володимира Путіна за вчинення ним воєнного злочину, який полягав у незаконній депортації та переміщенні українських дітей з окупованих територій до Росії. Судом беззаперечно стверджувалось, що існують достатні підстави вважати, що Володимир Путін має понести індивідуальну кримінальну відповідальність у зв'язку з порушенням пункту «а» частини третьої статті 25 та пункту «іі» статті 28 Римського статуту.

Враховуючи те, що злочин агресії явно є на одному ієрархічному рівні разом з вищевказаними злочинами, а також є порушенням норм імперативного характеру (*jus cogens*) є достатні підстави стверджувати, що на нього також не поширюється персональний імунітет, оскільки злочин агресії за своїм характером є персональним злочином.

У сучасних умовах питання щодо імунітету щодо злочинів агресії у контексті можливості видачі ордеру Міжнародним кримінальним судом на Володимира Путіна не ставилось, в силу відсутності юрисдикції суду у зв'язку з двома факторами: не ратифікації Римського статуту Росією та її участь як постійного члена з правом вето у Раді Безпеки.

Щодо національних судів України то вони теж не мають можливості притягнути вище політичне керівництво Росії до відповідальності. У тій же справі Демократичної Республіки Конго проти Бельгії закріплено принцип, якого дотримується все міжнародне співтовариство, а саме вищі посадові особи володіють імунітетами від кримінального переслідування іноземними національними судами держав. Важко уявити, що якась країна відійде від цього правила, оскільки це автоматично створить прецедент та дієвий механізм переслідування іноземних лідерів.

На підтвердження одностайної позиції міжнародного співтовариства варто згадати випадок щодо кримінального переслідування щодо прем'єр міністра Ізраїлю Шарона за звинуваченнями у геноциді. Тоді Бельгійський суд касаційної інстанції визнав таке переслідування незаконним тільки на тій підставі, що Шарон мав персональний імунітет.

При цьому, подолати такий імунітет є можливим при створенні Спеціального трибуналу, у статуті якого прямо передбачити, що трибунал має юрисдикцію над главами держав, главами уряду і міністра закордонних справ, а імунітет не може бути підставою для звільнення їх від відповідальності. Ідеологічною основою такого рішення має бути Нюрберзький процес, при якому ігнорувались будь-які імунітети вищих посадових осіб. Зрозуміло, що таке рішення пов'язане було зокрема з тим, що цей процес був трибуналом переможців над тими хто програв, але у даному випадку має бути радикальна позиція для відновлення миру та безпеки у світі.

Якщо надати такий мандат Спеціальному трибуналу, то навіть якщо Росія не визнає трибунал, держави учасниці будуть мати достатні повноваження для

затримання таких вищих посадових осіб на власній території та доставлення їх до суду.

Питання щодо формату такого трибуналу є теж досить дискусійним. З однієї сторони Спеціальний трибунал має на меті реально покарати винних та показово притягнути їх до відповідальності, чим створити прецедент та продемонструвати силу. З іншої ж сторони важко уявити, що Росія видасть винних у вчиненні злочину агресії на території України добровільно.

За таких умов доцільним є проведення заочного провадження (*in absentia*). Наразі міжнародне співтовариство повинно переслідувати мету не отримати фізичну присутність Володимира Путіна та інших вищих посадових осіб Росії, а винести справедливе рішення за скоєні злочини.

В подальшому наявність такого рішення дасть можливість арештувати його та інших у разі перетину кордону іноземної держави.

При цьому, важливо в статуті передбачити можливість проведення розгляду справи без фізичної присутності обвинувачених.

***

Таким чином, персональний імунітет вищого політичного та військового керівництва Росії не є перепорою у притягненні до відповідальності тільки у випадках розслідування справи міжнародним трибуналом.

3.3. Законність заочного суду та підтримка держав

Заочний суд це така форма провадження, яке не передбачає фізичну наявність обвинувачених безпосередньо у приміщенні суду. З огляду на ситуацію, яку я описував в підрозділі 3.2. розділу 3, зокрема існування високої ймовірності того, що Росія не буде видавати вищих посадових осіб, винних у

злочинах агресії на території України, проведення Спеціального трибуналу у заочному форматі є дієвим механізмом здійснення правосуддя.

В Україні ще з 2014 року після втечі четвертого Президента України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [52] введено такий новий інструментарій як спеціальний судовий розгляд та спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) кримінальних правопорушень.

Такі зміни були більшою мірою політизовані та пов'язані з необхідністю демонстрації суспільству існування справедливості, яку треба було забезпечити як з фігурантами злочинів так і без них.

Незважаючи на свою винятковість, спеціальний судовий розгляд та досудове розслідування проводилось з урахуванням загальних правил кримінального права та процесу. Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі доступні та передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя.

Крім того, для більшої оперативності передбачалась можливість передання справи до іншого суду, розташованого, наприклад, за місцем проживання більшості потерпілих або свідків.

Право на справедливий суд гарантується та декларується Європейською конвенцією з прав людини та Міжнародним пактом про громадські і політичні права. Міжнародне право прав людини висуває доволі високі стандарти щодо забезпечення такого права.

Європейський суд з прав людини допускає заочний судовий розгляд, але тільки у випадках, якщо обвинувачений належним чином повідомлений не з'явився до суду, про причини неявки суду не повідомив та не надав клопотання про відкладення розгляду справи на іншу дату. Наприклад у справі «Colozza v. Italy» (1985 року) [53] Європейський суд з прав людини визнав порушення права

обвинуваченого, бо не було доведено те, що останній відмовився від участі у судовому засіданні.

Станом на січень 2025 року в Україні зареєстровано понад 150 000 воєнних злочинів [54], з яких 543 обвинувальні акти передано до суду, а також винесено 122 заочні покарання. Тобто, без фізичної присутності осіб.

Хоча судові засідання і проходять без обвинуваченого, суддя має дотримуватись стандартів професійної поведінки, зокрема Кодексу суддівської етики та Бангалорських принципів. Суддя своєю поведінкою та діями має демонструвати суспільству свою відповідність займаній посаді. Крім того, його поведінка має обмежуватись виключно в межах встановлених законом, так щоб у стороннього спостерігача не виникла думка щодо його упередженості, тощо.

Global Rights Compliance розробила для українських суддів рекомендації з матеріалами для розгляду справ про міжнародні злочини. Крім того, вказала про існування двох випадків, за яких заочний судовий розгляд є законним.

По-перше, це у випадку коли обвинуваченого видаляють із судової зали через порушення ним правил поведінки, або демонстрування іншої поведінки, що принижує присутніх за умови, що прокурор або суддя вирішать розглядати справу без його участі

По-друге, це коли обвинувачений, належним чином повідомлений не з'являється на судове засідання та не повідомляє про причини своєї неявки. У контексті Спеціального трибуналу це є досить актуальним, оскільки як вже мною було сказано малоімовірним є видання Росією вищих посадових осіб. Водночас, доволі спірним питанням буде доведення належного повідомлення обвинуваченого про розгляд справи. Наприклад, важко уяви, що український суд надсилає повістку обвинуваченому на територію Росії повістку та зможе отримати документ, що підтвердив би таке отримання.

Натомість, спостерігається тенденція відмови попередніх існуючих міжнародних трибуналів від заочного розгляду справи, аргументуючи це необхідністю понесеннями винними особами реального покарання.

Важко не погодитись, але потрібно також врахувати те, що винні особи можуть довгий час знаходитись на непідконтрольних територіях, уникаючи судового розгляду та залишаючись безкарними.

Єдиний спеціальний трибунал для Лівану погодився проводити заочний розгляд щодо осіб. Таке рішення було пов'язане з неможливістю затримання винних, оскільки останні були пов'язані з Хезболою, і тому їх знайти було практично нереально та необхідністю швидкого притягнення до відповідальності для відновлення справедливості.

***

Таким чином, якщо міжнародне співтовариство буде вимагати фізичної присутності на Спеціальному трибуналі вищих посадових осіб Росії, яке з огляду на вказане вище є малоімовірним існує ризик втрати дієвості притягнення до відповідальності.

3.4. Легітимність

Питання щодо легітимності створення Спеціального трибуналу є доволі дискусійним з огляду на відсутність будь-яких прямих законодавчих вказівок щодо цього. При цьому, в жодному із вказаних мною у розділі 2 варіантів забезпечення відповідальності російських вищих посадовців за злочин агресії на момент їх створення так само не було законодавчих вказівок щодо формату та процедури його реалізації. Такі відносини як правило виникали у зв'язку з нагальною необхідністю та формувались на основі існуючого національного законодавства та міжнародних норм, залежно від виду та форми забезпечення такої відповідальності.

Отже, для визначення необхідної кількості держав, які мають підтримати створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії для визнання його легітимним необхідно враховувати вже існуючі моделі, за допомогою яких

винних було притягнуто до справедливої відповідальності, а у міжнародного співтовариства не виникало жодних сумнівів щодо законності таких дій.

По-перше, Міжнародні кримінальні трибунали створені на підставі багатосторонньої угоди між державами, такі як Нюрберзький трибунал та Токійський трибунал. Щодо Нюрберзького, то він заснований на підставі Хартії, укладеної антигітлерівський альянсом між 4-ма країнами переможницями в II Світовій війні. При цьому, на створення такого трибуналу та питання його легітимності впливало те, що його засновниками були переможці (відтак прийнято вважати, що сам по собі трибунал здійснювався «переможцями над переможеними»), а також те, що питання притягнення нацистів до відповідальності за вчинені злочини вимагалось суспільством. Щодо Токійського трибуналу, то він був створений за аналогічних обстав альянсом з 11 країн.

Отже, на легітимність трибуналів впливало не тільки кількість країн, які підтримали його створення, а й статус таких країн серед існуючого міжнародного співтовариства.

У той же час, війна між Україною та Росією не закінчена, а тому важко уявити чи сприйметься створення схожого трибуналу іноземними державами з огляду на їх політичну пересторогу, що безпосередньо вплине на його легітимність.

По-друге, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії створений на основі резолюції Ради Безпеки. Особлива значемість цього трибуналу полягає у тому, що він був першим, який здійснював розслідування щодо військових злочинів та порушень норм міжнародного гуманітарного права.

На легітимність такого трибуналу вказувала процедура його створення, зокрема з огляду на дискреційні повноваження Ради Безпеки згідно Розділу VII Статуту Організації Об'єднаних Націй. Звичайно, що у випадку України, при прийнятті відповідної резолюції Радою Безпеки такий трибунал відповідав би законності та легітимності.

Водночас, в умовах існування створення штучних перешкод Російською делегацією, як постійного члена Ради Безпеки, який наділений правом вето створення такого трибуналу не вбачається можливим.

По-третє, Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне, який створений за ініціативи безпосередньо Президента держави, який надіслав офіційний лист з проханням створити такий суд під егідою Організації Об'єднаних Націй для забезпечення його легітимності, належності та відповідності. Радою Безпеки прийнято відповідну резолюцію. Створенню такого Спеціального суду передувала ратифікація угоди між Організацією та Сьєрра-Леоне парламентом останньої.

Отже, на легітимність такого суду вплинула резолюція Ради Безпеки та дотримання Сьєрра-Леоне національного законодавства щодо необхідності ратифікації парламентом укладеної міжнародної угоди.

Схожим судом, який створений під егідою Організації Об'єднаних Націй, але без прийняття Радою Безпеки резолюції стало створення ЕССС. Генеральною Асамблеєю прийнято резолюцію, щодо створення ЕССС шляхом укладення договору між Організацією та Королівським урядом Камбоджі. Надзвичайні палати в судах Камбоджі стали частиною судів Камбоджі.

***

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що на легітимність створення Спеціального трибуналу має впливати спосіб формування такого трибуналу, зокрема правові підстави та відповідність нормам міжнародного та національного права. Крім того, створення трибуналу під егідою Організації Об'єднаних Націй або регіональної організації (Ради Європи) додатково вказувало б на легітимність такого трибуналу.

3.5. Неefективність переслідування Росії за злочини агресії національними судами

Статтею 437 Кримінального кодексу України [55, ст. 437] передбачена кримінальна відповідальність за вчинення злочину агресії, що дає підстави стверджувати про наявність юрисдикції у національних судів щодо здійснення судового розгляду, а у правоохоронних органів повноважень для здійснення досудового розслідування. Водночас, ставиться під сумнів ефективність такого розгляду та можливість досягнення бажаних результатів з огляду на наступне.

Найпоширенішим твердженням серед противників розгляду справ щодо вищих посадових осіб за злочини агресії національними судами полягає у неможливості притягнення таких осіб до відповідальності, зокрема через наявність персонального імунітету. За міжнародним правом «трійки», тобто глави держав, уряду, та міністр закордонних справ вважаються в силу зайнятої ними посади наділені персональним імунітетом від кримінального переслідування національними судами іноземної держави. Це є фундаментальним принципом міжнародного права, яке підтверджується практикою вже не одне десятиліття. Зокрема цей принцип вперше був закріплений у справі «Ордер на арешт» де судом підсумовано, що вищі посадові особи в силу заманих ними посад, що надає їм гарантію від держави у вигляді персонального імунітету в жодному разі не можуть бути піддані кримінальному розслідуванню національними судами будь-якої іноземної держави.

Навіть якщо проводити паралелі з виконанням будь-яких процесуальних питань, зокрема привід особи до зали суду, тощо, то у випадку видання ордеру трибуналом, він буде сприйматись як легітимний та такий, що потребує обов'язкового виконання. Що стосується постановлення такої ухвали національним судом, то вона не буде мати такої авторитетності та її виконання буде залежати виключно від національних правоохоронних органів, юрисдикція яких поширюється виключно на територію України.

Отже, спроба притягнути Володимира Путіна до відповідальності в українським судом не отримає підтримки міжнародного співтовариства, що вплине на її легітимність.

Також досить поширеною думкою є відсутність ефективного механізму виконання потенційного рішення національного суду. Зважаючи те, що з 2014 року було введено заочний судовий розгляд (*in absentia*) за умови належного виконання посадових обов'язків уповноваженими особами для забезпечення прав обвинувачених. Водночас, окрім юридично прописаного вироку, є необхідність у подальшій його реалізації, зокрема, реально здійснити встановлені вироком заходи щодо засудженого.

Такі діє є логічними, але у випадку України – малоімовірними, оскільки, Росія не буде визнавати вирок. Якщо при Спеціальному трибуналі розглядається можливість арешту вищих посадових осіб на території країн учасниць такого трибуналу, то за арешт та інші процесуальні питання при розгляді національними судами будуть відповідати уповноважені правоохоронні органи України виключно на її території, що додатково вказує на неефективність такого розгляду. Отже, відсутні гарантії реального відбування винними покарання, що можливе тільки при залученні іноземних держав та створенні Спеціального трибуналу.

Також потрібно враховувати те, що незважаючи на ступінь та характер вчинюваного злочину вищими посадовими особа Росії, безпосереднє притягнення їх до відповідальності має бути справедливим та з дотримання верховенства права, що прямо впливає на його легітимність.

При цьому, у разі проведення судового розгляду національними судами, у дипломатів Росії, а також інших лояльних до неї іноземних держав будуть доволі серйозні підстави стверджувати, що суд не є легітимним з огляду на пряму зацікавленість, упередженість, що знижує рівень довіри та нейтральності. Це буде більшою мірою виглядати не як суд, а судилище і може прирівнюватись до помсти за всі вчинені злочини. Не дивно, що майже у всіх відомих випадках вчинення значущих злочинів для забезпечення відповідальності винних залучалася саме міжнародна спільнота. Іншими слова, віддається перевага саме міжнародним незалежним структурам, які зможуть забезпечити безсторонність та обґрунтованість. Така залученість в подальшому виключить будь-які дискусії на користь злочинців.

Ключовим у цьому аспекті може бути відсутність необхідного досвіду у української судової системи та судової практики щодо притягнення вищих посадових осіб іноземної держави до відповідальності за скоєні злочини. Не мається на увазі, що українські судді відрізняються від міжнародних, але існує високий ризик можливої некомпетентності у деяких ключових питаннях. Підтвердженням цього є постановлення вироків щодо військовослужбовців рядового складу за вчинення ними злочину агресії, нехтуючи тим, що цей злочин відноситься до персональних та може бути здійснений виключно вищими посадовими особами, тобто тими хто може мати та безпосередньо впливає на ситуації.

***

Таким чином, притягнення до відповідальності за вчинення злочину агресії українськими національними судами з практичної та юридичної сторони не буде ефективним.

3.6. Висновки до розділу 3

Головне питання, яке необхідно враховувати при виборі способу притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності за злочини агресії на території України є не надання останнім можливості користуватись персональним чи функціональним імунітетом в силу займаних посад. Опис створення трибуналів, приклади функціонування вже існуючих трибуналів потрібно детально досліджувати, щоб юридично ніхто з винних не зміг уникнути відповідальності.

Питання формату проведення потенційного трибуналу теж є доволі дискусійним, але я не бачаю жодних проблем у заочному розгляді справ, тим паче, що прецеденти вже існують.

Що стосується легітимності такого трибуналу, то необхідно заручитись підтримкою багатьох держав, включаючи лідерів, таких як Сполучені Штати Америки, Великобританія, тощо.

ВИСНОВКИ

З огляду на природу злочину агресії, питання щодо притягнення вищого політичного та військового керівництва Росії до відповідальності за вчинені злочини агресії проти України є важливим та актуальним викликом для всього міжнародного співтовариства в цілому, оскільки агресія порушує мир та безпеку у всьому світі.

У межах магістерської роботи я намагався детально розглянути існуючі міжнародно-правові обмеження щодо притягнення винних до відповідальності, а також порівняти попередньо створені трибунали та виокремити з них дієві заходи, що можуть бути релевантними у ситуації з Україною. Беручи до уваги завдання дослідження, які ставив перед собою, можу зазначити наступне.

Незважаючи на те, що Міжнародний кримінальний суд є головним засобом для притягнення винних у міжнародних злочинах до відповідальності, у російсько-українській війні він має обмежену юрисдикцію щодо злочину агресії. Оскільки Росія не є державою-учасницею Римського статуту та не прийняла Кампальські поправки щодо злочину агресії, суд не в змозі відновити справедливість. Водночас, Міжнародний кримінальний суд намагається своїми діями якось продемонструвати свою стурбованість щодо ситуації, зокрема ним було видано ордер на арешт Президента Росії Володимира Путіна за інші воєнні злочини та злочини проти людяності.

Що ж стосується створення Спеціального трибуналу під егідою Організації Об'єднаних Націй, зокрема через прийняття Радою Безпеки відповідної резолюції, то остання теж формально має обмежену юрисдикцію щодо цього. Це проявляється у тому, що Росія, як постійний член Ради Безпеки має безпосередньо право вето на будь-яку резолюцію Ради. Відтак, все, що буде стосуватися її інтересів, буде нею автоматично блокуватися.

Розгляд справ щодо злочинів агресії національними судовими системами, враховуючи принцип універсальної юрисдикції, також має свої обмеження, що викликають додаткові дискусії щодо легітимності рішень такого суду.

Незважаючи на те, що деякі країни можуть все ж таки ініціювати розслідування та судові процеси щодо винних осіб, але їх екстрадиція є вкрай важкою, не кажучи вже про політичні наслідки. Крім того, все що стосується розгляду національними судовими системами, викликає значні дискусії щодо імунітету вищих посадових осіб Росії та неможливість їх кримінального переслідування згідно звичаїв міжнародного права. При цьому, у разі створення такого суду у якості міжнародного трибуналу, такий суд зможе оминати імунітет вищих посадових осіб та ефективно здійснювати судочинство щодо них.

Щодо питання створення трибуналу на основі багатосторонньої угоди між державами, на прикладі Нюрнберзького та Токійського трибуналів, а також створення спеціалізованих інституцій, таких як Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди вказують на можливість заснування таких трибуналів виключно у певних періодах, при повному геополітичному компромісі. Головне з відмінного полягає в тому, що при Нюрнберзькому та Токійському трибуналів фактично здійснювалось судочинство переможців над переможеними. За таких умов у світі був повний геополітичний консенсус, жодна зі сторін не заперечувала щодо такого судочинства, а навпаки бажала брати в ньому участь. А у випадку Югославії та Руанди, вирішальну роль відігравала саме резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, що у ситуації за Україною видається малоймовірним.

Потенційно можливим варіантом створення Спеціального трибуналу видається його створення на основі Ради Європи. Такий трибунал буде мати широку легітимність, оскільки остання користується авторитетом у світі та позиціонує себе як організація, яка відстоює принципи міжнародного права та права людини. Крім того, створення такого трибуналу не потребуватиме попереднього схвалення Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, що фактично та юридично дозволяє уникнути будь-яких блокувань з боку зацікавлених держав, наприклад Росії.

У той же час, процес його створення потребуватиме клопіткої роботи, пов'язаної з визначенням та розробленням мандату трибуналу, юрисдикцією, суддівським корпусом та розробленням механізмів виконання постановлених ним рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Путін написав статтю з історії України. Знову доводить тезу про "один народ" - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57809308> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Міфи та помилкові уявлення в дебатах щодо Росії – Chatham House. Chatham House. URL: <https://www.chathamhouse.org/2021/05/myths-and-misconceptions-debate-russia/myth-11-peoples-ukraine-belarus-and-russia-are-one> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Терещук Г. Вплив Кремля в Європі та Україні: як Росія просуває свої тези через соціальні мережі і лобістів. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/agenty-kreml-vijna-yevropa-dezinformatsiya-kanaly-vplyvu/32807356.html> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Америки Г. Росія підняла ціну на газ для України на 80 відсотків. Голос Америки Українською. URL: <https://www.holosameryky.com/a/russia-ukraine-gas-price/1886230.html> (дата звернення: 08.05.2025).
5. Хотин Р. Ядерна зброя: чому Україна відмовилась від неї і чи реально стати ядерною знову?. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-yaderna-zbroya-zelensky/31714820.html> (дата звернення: 08.05.2025).
6. News П. Українська армія 1991-2023. Занепад та відродження. Друкарня. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/ukrayinska-armiya-1991-2023-zanepad-ta-vidrodzhennya-BNFik> (дата звернення: 08.05.2025).
7. Шурхало Д. 10 років тому: як почався Євромайдан і чому переріс у Революцію гідності. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rochavsya-yevromaydan-i-yak-pereris-u-revolyutsiyu-hidnosti/32693781.html> (дата звернення: 08.05.2025).
8. Українська правда. Путін вперше визнав, що “зелені чоловічки” - його військові. Українська правда. URL:

https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022770/?utm_source=chatgpt.com
(дата звернення: 08.05.2025).

9. Річниця у фото: як у Криму підняли російські прапори - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43211436> (дата звернення: 08.05.2025).

10. Тавровська С. Протестний Крим 2014 року: «До останнього була надія». Крым.Реалии. URL: <https://ua.krymr.com/a/protesty-v-krymu-za-ukrainu-proty-rosii-2014-rik/31123041.html> (дата звернення: 08.05.2025).

11. Томак М. Перша жертва окупації Криму і воєнний злочин Путіна. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reshat-ametov-rozsliduvannya/30137885.html> (дата звернення: 08.05.2025).

12. Російські війська обстріляли український блокпост у Маріуполі (оновлено) (відео). LB.ua. URL: https://lb.ua/society/2014/09/07/278560_rossiyskie_voyska_obstrelivayut.html (дата звернення: 08.05.2025).

13. Ukrinform. Сексуальне насильство на окупованих територіях - елемент тероризму і пригнічення спротиву. Як покарати злочинців?. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747968-seksualne-nasilstvo-na-okupovanih-teritoriah-element-terorizmu-i-prignicenna-sprotivu-ak-pokarati-zlocinciv.html> (дата звернення: 08.05.2025).

14. BlackSeaNews | Судді з окупованого Криму загрожує до 15 років в'язниці. BlackSeaNews. URL: <https://www.blackseanews.net/read/170059> (дата звернення: 08.05.2025).

15. Пагулич Р. «Іловайський котел» у розповідях українських бійців і очевидців із того боку розмежування. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-ilovaysk/30140480.html> (дата звернення: 08.05.2025).

16. Костенко І. 10 років тому Росія збила малайзійський Boeing над Україною. Що відомо про трагедію. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/10-rokiv-tomu-rosiya-zbila-malayziyskiy-boeing-1721202721.html> (дата звернення: 08.05.2025).

17. Ukrinform. Военні злочини росії в Україні: Звіт для Генасамблеї ООН, який стане доказом у судах. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit-dla-genasamblei-oon-akij-stane-dokazom-u-sudah.html> (дата звернення: 08.05.2025).

18. Військові злочини Росії в Україні: звіт комісії ООН | TrueUA. TrueUA.info. URL: <https://trueua.info/news/zvaltuvannya-pid-dulom-pistoleta-oon-znajshla-novi-zlochini-rosijskih-vijskovih-v-ukraini> (дата звернення: 08.05.2025).

19. Скільки злочинів проти України здійснила Росія у 2024 році: жахлива статистика Human Rights Watch. WAR OBOZREVATEL. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/skilki-zlochiv-proti-ukraini-zdijsnila-rosiya-u-2024-rotsi-zhahliva-statistika-human-rights-watch.htm> (дата звернення: 08.05.2025).

20. Ситуація з правами людини залишається похмурою через три роки після повномасштабного збройного нападу Росії – доповідь ООН | Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. Home | UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/Ukraine-Human-rights-situation-remains-bleak-three-years-after-Russias-full-scale-armed-attack-UN-report> (дата звернення: 08.05.2025).

21. ТСН. Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі., 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ> (дата звернення: 08.05.2025).

22. Статут Організації Об'єднаних Націй/Розділ I – Вікіджерела. Вікіджерела – вільна бібліотека. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй/Розділ_I (дата звернення: 08.05.2025).

23. Borger J. UN international court of justice orders Russia to halt invasion of Ukraine. the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/16/un-international-court-of-justice-orders-russia-to-halt-invasion-of-ukraine> (date of access: 08.05.2025).

24. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 08.05.2025).

25. Україна активніше впливатиме на розслідування МКС проти Путіна і Ко – правники | Новини | Українське радіо. 403 Forbidden. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=105127> (дата звернення: 08.05.2025).

26. 4 грудня 2017 р. Офіс прокурора МКС оприлюднив звіт про свою діяльність у 2017 році, в якому підтверджено існування міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною у зв'язку з окупацією Криму наприкінці лютого 2014 року URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otr-rep-PE-UKRAINE_RUS.pdf (дата звернення: 08.05.2025).

27. 14 липня – роковини збиття Ан-26 над Луганською областю – Вінницька обласна військова адміністрація. Офіційний вебсайт – Вінницька обласна військова адміністрація. URL: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/38207-14-lypnia-rokovyny-zbytta-an-26-nad-luhanskoiu-oblastiu> (дата звернення: 08.05.2025).

28. Ukrinform. Зеленська закликала ООН створити трибунал для розслідування злочинів РФ в Україні. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3673655-zelenska-zaklikala-oon-do-stvorennia-tribunalu-dla-rozsliduvanna-zlociniv-rf-v-ukraini.html> (дата звернення: 08.05.2025).

29. Учасники проєктів Вікімедіа. Міжнародна слідча комісія щодо України – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_слідча_комісія_щодо_України (дата звернення: 08.05.2025).

30. Ukrinform. Мандат Комісії ООН з розслідування злочинів в Україні продовжили ще на рік. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3978655-mandat-komisii-oon-z-rozsliduvanna-zlociniv-v-ukraini-prodovzili-se-na-rik.html> (дата звернення: 08.05.2025).

31. Насильницькі зникнення і тортури: РФ вчиняє злочини проти людяності. Права людини в Україні. URL: <https://khp.org/1608814513> (дата звернення: 08.05.2025).

32. Учасники проектів Вікімедіа. Югославські війни – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Югославські_війни (дата звернення: 08.05.2025).

33. «У Боснії люди ходять в одні кафе з охоронцями з табору, де їх тримали». Трибунал щодо екс-Югославії тривав 25 років, але багато обвинувачених досі на свободі – інтерв'ю з журналісткою-дослідницею. Бабель | Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. Останні новини детально і неупереджено. URL: <https://babel.ua/texts/80794-u-bosniji-lyudi-hodyat-v-odni-kafe-z-ohoroncyami-z-taboru-de-jih-trimali-tribunal-shchodo-eks-yugoslaviji-trivav-25-rokiv-ale-bagato-obvinuvachenih-dosi-na-svobodi-interv-yu-z-zhumalistkoyu-doslidnic> (дата звернення: 08.05.2025).

33. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198201?ln=ru&v=pdf> (дата звернення: 08.05.2025).

34. Після геноциду та громадянської війни в Руанді вчорашні кати та їхні жертви живуть поруч і шукають спільну мову. Ось як у них це виходить — уривки з книжки Войцеха Тохмана «Сьогодні ми намалюємо смерть». Бабель | Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. Останні новини детально і неупереджено. URL: <https://babel.ua/texts/98299-pislya-genocidu-ta-gromadyanskoji-viyni-v-ruandi-vchorashni-kati-ta-jihni-zhertvi-zhivut-poruch-i-shukayut-spilnu-movu-os-yak-u-nih-ce-vihodit-urivki-z-knizhki-voyceha-tohmana-sogodni-mi-namalyuyemo-s> (дата звернення: 08.05.2025).

35. Геноцид у Руанді. Франція визнала відповідальність. Just a moment...
URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4342862-henotsyd-u-ruandi-frantsiia-vuznala-vidpovidalnist> (дата звернення: 08.05.2025).

36. Учасники проєктів Вікімедіа. Вільне радіо і телебачення тисячі пагорбів – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вільне_радіо_і_телебачення_тисячі_пагорбів (дата звернення: 08.05.2025).

37. Учасники проєктів Вікімедіа. Рада Європи – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рада_Європи (дата звернення: 08.05.2025).

38. Статут Ради Європи : Статут Ради Європи від 05.05.1949 : станом на 31 жовт. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 08.05.2025).

39. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : станом на 15 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

40. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

41. Три пріоритети посилення України: фон дер Ляєн пояснила, як "справедливо" завершити війну. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/prezidentka-yevrokomisiji-predstavila-tri-prioriteti-posilennya-ukrajini-13001160.html> (дата звернення: 08.05.2025).

42. Як було визначено злочини?. Holocaust Encyclopedia | United States Holocaust Memorial Museum. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/how-were-the-crimes-defined> (дата звернення: 08.05.2025).

43. Учасники проєктів Вікімедіа. Московська декларація 1943 року – Вікіпедія. Вікіпедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Московська_декларация_1943_року (дата звернення: 08.05.2025).

44. Токійський трибунал, як механізм притягнення до відповідальності за наслідками Другої світової війни – Екологія Право Людина. Екологія Право Людина. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/tokijskyj-trybunal-yak-mehanizm-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-za-naslidkamy-drugoyi-svitovoyi-vijny/> (дата звернення: 08.05.2025).

45. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 08.05.2025).

46. Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне: досвід відновлення справедливості шляхом міжнародного судочинства. Експертний Центр з Прав Людини. URL: <https://ecpl.com.ua/news/spetsialnyy-sud-shchodo-sierra-leone-dosvid-vidnovlennia-spravedlyvosti-shliakhom-mizhnarodnoho-sudochynstva/> (дата звернення: 08.05.2025).

47. Учасники проектів Вікімедіа. Громадянська війна в Сьєрра-Леоне – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянська_війна_в_Сьєрра-Леоне (дата звернення: 08.05.2025).

48. Юрист Девід Крейн створив Спецсуд щодо Сьєрра-Леоне і вперше відправив за ґрати президента-злочинця. Те саме він пропонує зробити з путіним і вже представив свій план Зеленському – інтерв'ю. Бабель | Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. Останні новини детально і неупереджено. URL: <https://babel.ua/texts/94783-yurist-devid-kreyn-stvoriv-specsud-shchodo-syerra-leone-i-vpershe-vidpraviv-za-grati-prezidenta-zlochincya-te-same-vin-proponuye-zrobiti-z-putinim-i-vzhe-predstaviv-sviy-plan-zelenskomu-interv-yu> (дата звернення: 08.05.2025).

49. Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне: досвід відновлення справедливості шляхом міжнародного судочинства. Експертний Центр з Прав Людини. URL: <https://ecpl.com.ua/news/spetsialnyy-sud-shchodo-sierra-leone>

dosvid-vidnovlennia-spravedlyvosti-shliakhom-mizhnarodnoho-sudochynstva/ (дата звернення: 08.05.2025).

50. Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії РФ проти України немає аналогів в історії або чим він відрізняється від усіх попередніх | Громадський Простір. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі. URL: <https://www.prostir.ua/?library=spetsialnyj-mizhnarodnyj-trybunal-schodo-zlochynu-ahresiji-rf-proty-ukrajiny-nemaje-analohiv-v-istoriji-abo-chym-vin-vidriznuajetsya-vid-usih-poperednih> (дата звернення: 08.05.2025).

51. «Ордер на арешт» (Демократична Республіка Конго проти Бельгії). URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/538723874.pdf> (дата звернення 08.05.2025).

52. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 09.05.2025).

53. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B"itemid":\["001-57462"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B) (date of access: 09.05.2025).

54. Ukrinform. З початку повномасштабної війни в Україні зареєстрували 159 тисяч воєнних злочинів. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3982821-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-v-ukraini-zareestruvali-159-tisac-voennih-zlociniv-ofis-genprokurora.html> (дата звернення: 09.05.2025).

55. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.05.2025).